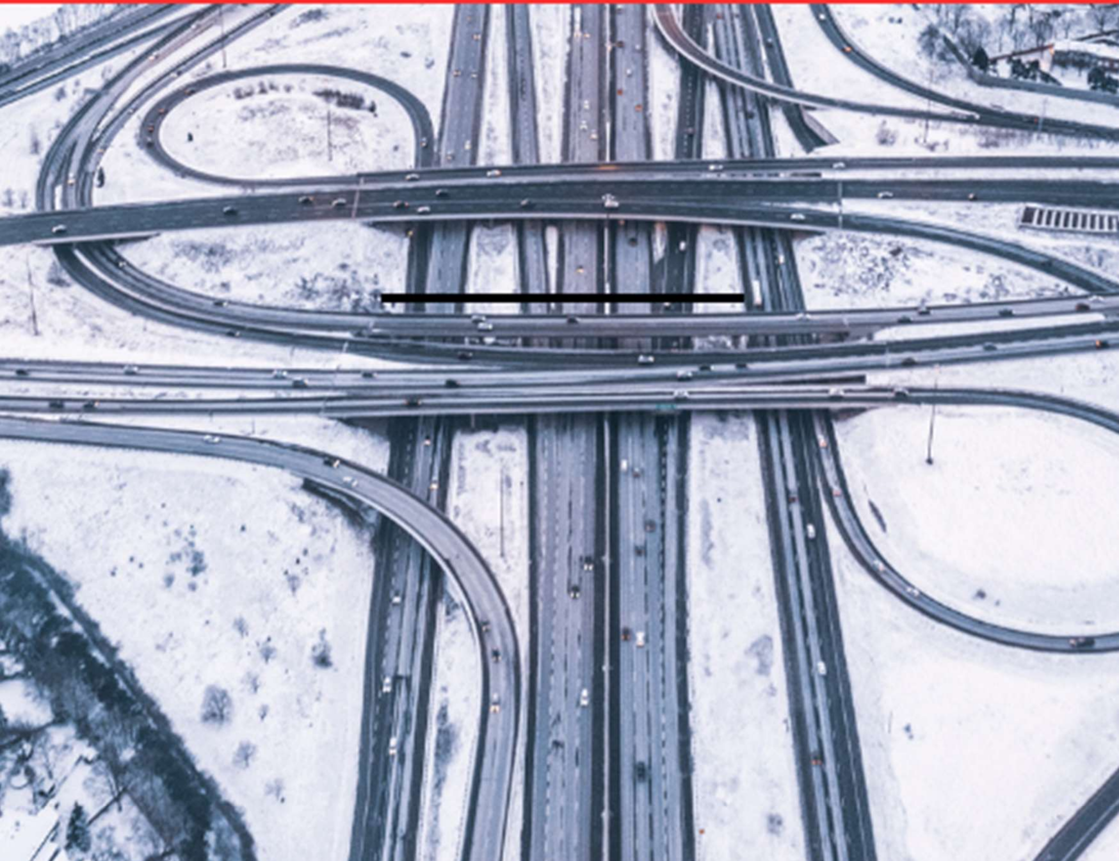
Trasovanie súčasnej translatológie

IVANA HOSTOVÁ
EVA SPIŠIAKOVÁ

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

Trasovanie súčasnej translatológie

Vybrané teórie a koncepty z myslenia o preklade v 21. storočí

Vysokoškolská učebnica

Ivana Hostová – Eva Spišiaková

Nitra 2025

Názov	**Trasovanie súčasnej translatológie** **Vybrané teórie a koncepty z myslenia o preklade v 21. storočí** *Vysokoškolská učebnica*
Autorky	Ivana Hostová Eva Spišiaková
Recenzentka a recenzent	prof. PhDr. Mária Kusá, CSc. doc. PhDr. Martin Djovčoš, PhD.

Vydavateľ: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2025

Návrh a spracovanie obálky s využitím nástrojov platformy Canva: Ivana Hostová
Jazyková redakcia: autorky
ISBN 978-80-558-2267-9

Trasovanie súčasnej translatológie

Vybrané teórie a koncepty z myslenia o preklade v 21. storočí

Vysokoškolská učebnica

Obsah

Úvod

Translatológia ako vedecký odbor zaznamenala v posledných desaťročiach energický a intenzívny rozvoj, ktorý sa odrazil aj na množstve pododborov a výskumných oblastí, v ktorých sa preklad interdisciplinárne spája s mnohými inými odbormi, teóriami a kritickými pohľadmi. Publikácia *Trasovanie súčasnej translatológie* vznikla v snahe zachytiť niektoré z týchto smerov a predstaviť jej čitateľkám rozmanitosť a dynamickosť translatologického výskumu v tretej dekáde 21. storočia. Z bohatého množstva aktuálnych smerov v živej a neustále sa vyvíjajúcej disciplíne sme vyberali také, ktorými sme sa ako autorky vedeckých textov inšpirovali samy a také, ktoré nás oslovujú svojou optikou – spravidla kriticky zameranou a nadväzujúcou na rôzne oblasti kritickej teórie. Zároveň – keďže je to naša výskumná doména – sa prevažne venujeme prehľadu výskumov v oblasti prekladu. Príklady z tlmočníckych výskumov však nevynechávame a siahame po nich vo vybraných prípadoch, keď sa v nich téma kapitoly viac dostáva do popredia.

Učebnica je rozvrhnutá do krátkych štruktúrovaných kapitol, ktoré majú za cieľ poskytnúť rýchle zorientovanie sa v jednotlivých problematikách a plniť funkciu smerovníka, ktorý cez vybrané štúdie, zborníky či monografie poukáže na množstvo možných ďalších trendov a podoblastí danej problematiky. Príklady v jednotlivých kapitolách cielene akcentujú súvislosti a rezonancie medzi vybranými témami a boli vybrané tak, aby podčiarkovali interdisciplinaritu a postkoloniálne zameranie týchto smerov v translatológii, ako aj potenciál pre širší dialóg v rámci celého vedného odboru. Všetky témy sa zároveň zámerne snažíme kontextualizovať špecificky pre slovensky hovoriace čitateľstvo výberom zdrojov, príkladov a prípadových štúdií zameraných na

slovenský kontext, ako aj spomenutím slovenských prekladov citovaných diel. V závere učebnice v krátkosti uvádzame biografické údaje vybraných translatologických osobností.

Učebnica je primárne určená pre študentstvo bakalárskeho, magisterského a doktorandského stupňa translatológie, ako aj iných príbuzných odborov, s ktorými disciplína súvisí. Je koncipovaná tak, aby dopĺňala existujúce výučbové materiály a ponúkla nový, svieži pohľad na rýchlo sa vyvíjajúci výskumný odbor translatológie – v slovenskom jazyku, v ktorom je materiálov tohto typu málo. Rady by sme ju dali do pozornosti predovšetkým študentstvu, ktoré sa pripravuje na písanie záverečných či seminárnych prác. Fakt, že v učebnici na viacerých miestach citujeme diplomové práce ako jediných zástupcov viacerých nových podoblastí translatológie v slovenčine jasne naznačuje, že študentstvo má o tieto témy veľký záujem a perspektívne, veríme, bude dané oblasti vo svojich výskumných dráhach rozvíjať. Táto publikácia chce ilustrovať široké spektrum možností translatologického výskumu, ale aj poukázať na medzery v súčasnom poznaní, ktoré čakajú na vyplnenie.

Zároveň dúfame, že učebnicu využijú aj naše kolegyne a kolegovia z prekladateľského výskumu či praxe. Objem publikovaného výskumu v translatológii sa za posledné desaťročia zvýšil exponenciálne a často nás núti k úzkym špecifikáciám výskumných smerovaní. Dúfame preto, že táto publikácia bude podnetným zdrojom inšpirácie v hľadaní možných interdisciplinárnych prepojení, ako aj impulzom pre ďalšie bádanie v zatiaľ nepreskúmaných oblastiach.

V učebnici sme sa v súlade s naším jazykovým a hodnotovým presvedčením usilovali používať inkluzívny jazyk. Ten je, prirodzene, mimoriadne dynamický a reaguje a aktuálne spoločenské pohyby v chápaní mocenských vzťahov v interakcii, a preto jazyková podoba učebnice v tomto smere musí byť chápaná

ako odraz aktuálnej jazykovej situácie, ktorá bude podliehať zmenám a niektoré formy iste nadobudnú odlišné významy a hodnotové odtienky. Na niektorých miestach svoje jazykové konanie v tomto smere vysvetľujeme (to sa týka najmä označení zdravotné postihnutie verzus zdravotné znevýhodnenie; pozri poznámku x), na iných s k nemu explicitne nevyjadrujeme. Na tomto mieste by sme chceli upozorniť na to, že z hľadiska rodu stratégie striedame – miestami siahame po uvedení maskulína aj feminína, inde po lexéme abstrahujúcej od biologického rodu (tvary s koncovkou -stvo) a na iných miestach zase striedavo po generickom feminíne a maskulíne. Fakt, že prevažne siahame po binárnych rodových označeniach nemá znamenať to, že chceme z jazykovej existencie vytlačiť naše hlboké presvedčenie o tom, že rod je spektrum, ide skôr o kompromis medzi ekológiou a štruktúrou slovenského jazyka a pestrej žitej reality.

V závere by sme chceli poďakovať nielen celej slovenskej translatologickej komunite, ktorá nám poskytuje podnetné priestory na profesionálny rozvoj a odbornú diskusiu, ale tiež konkrétne profesorke Márii Kusej a docentovi Martinovi Djovčošovi, ktorí nám poskytli nedoceniteľnú spätnú väzbu v recenznom procese a vďaka ktorým je učebnica rozhodne kvalitnejšia. Pri korektúrach prekladu pasáží z úvodu, ktoré sme použili v anglickom zhrnutí učebnice v jej závere, bol použitý ChatGPT-4o. Text sme z hľadiska obsahu po použití tohto nástroja generatívnej umelej inteligencie editovali a plne zaň autorsky zodpovedáme.

1. Vonkajší obrat v translatológii a posttranslatológia

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Interdisciplinarita je inherentnou súčasťou translatológie od jej konštituovania ako samostatnej oblasti výskumu v 70. a 80. rokoch 20. storočia. V druhej dekáde 21. storočia však viacero teoretikov a teoretičiek začína vnímať, že sa odbor uzatvára do seba. Podnety na otvorenie translatológie inšpiráciám z iných disciplín v tomto obdoí prinášajú monografie, štúdie a editované zväzky Sandra Mezzadra a Naokiho Sakaia (2014), Yvesa Gambiera a Luca van Doorslaera (2016), Edwina Gentzlera (2017) či Susan Bassnett a Davida Johnstona (2019).[i] Nové, obohacujúce myslenie o preklade má z tohto pohľadu vznikať mimo tradičných hraníc translatológie (Mezzadro – Sakai 2014, 9). Ako píšu v úvode k špeciálnemu číslu časopisu *The Translator* Bassnett a Johnston,

> [r]iziko v akejkoľvek disciplíne, ktorá je založená na myšlienkach, je, že môže skĺznuť do úplnej sebareferenčnosti – najmä v globálnom akademickom prostredí, kde sa odkazy a citácie cenia samy osebe. Translatológovia a translatologičky majú čoraz viac príležitostí diskutovať medzi sebou, no nič jasne nenaznačuje, že by nové myšlienky o preklade

> prenikali do oblastí, kde sa preklady reálne používajú alebo že by sa vďaka nim precizovali prieniky s inými disciplínami.
>
> Bassnett – Johnston 2019, 185

Tieto podnety sa najčastejšie konceptualizovali ako **vonkajší obrat v translatológii** (outward turn in translation studies, Bassnett – Johnston 2019) či ako **posttranslatológia** (Gentzler 2017). K posttranslatologickým náhľadom na preklad patria mnohé transdisciplinárne prizmy, ktoré popisujeme v ďalších kapitolách knihy. Diskusia o posttranslatológii sa v roku 2018 uskutočnila aj v slovenskom kontexte, v rámci konferencie Preklad, tlmočenie a kultúra (Translation, Interpreting, and Culture), ktorú pravidelne spoluorganizujú viaceré translatologické pracoviská.[ii] O smerovaniach translatológie debatovali Edwin Gentzler, Luc van Doorslaer, Andrew Chesterman, Oleksandr Kalnychenko a Ivana Hostová, diskusiu moderoval Martin Djovčoš. Časť diskusného príspevku v rámci širšie koncipovanej štúdie publikoval Luc van Doorslaer (2020).

Kľúčovými faktormi vo vzťahu k vonkajšiemu obratu a posttranslatologickým výskumom sú:

- Nadväznosť na **kultúrny a sociologický obrat v translatológii** (Bassnett – Lefevere 1990, Simeoni 1998, Wolf – Fukari 2007).
- **Transdisciplinárny prístup**, ktorý disciplínu spája s oblasťami výskumu ako je ekológia, migrácia, sexuálne štúdiá, výskum viacjazyčnosti miest (Simon 2012), digitálne humanitné vedy, štúdiá globalizácie a i. a snaží sa o nové definovanie translatológie ako centra interdisciplinárneho výskumu.

- Pozornosť venovaná aj výskumu, ktorý vzniká **mimo anglofónnych centier** a hegemonickej angličtiny.
- Čerpanie z **kritickej teórie** (pozri napr. Rush 2004), budovanie na **intersekcionálnom rámci** uvažovania (pozri napr. Hancock 2016).
- Výskum **postprekladových efektov**, ktoré pôsobia na kultúry, do ktorých transláty prenikajú.

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Edwin Gentzler: Preklad a prepisovanie v dobe posttranslatológie

Monografia *Preklad a prepisovanie v dobe posttranslatológie* (*Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies*, 2017) Edwina Gentzlera pracuje s termínom posttranslatológia, presadzuje transdisciplinárne chápanie prekladu a **kritizuje tradičné rozlišovanie medzi originálmi, prekladmi a prepisovaním**, keďže procesy interkultúrnej výmeny vníma ako natoľko zložité, že ich nemožno obmedzovať na binárne kategórie.

V úvode ku knihe Susan Bassnett (2017) píše o tom, že Gentzler **preklad** vníma ako **revolučný akt**, ktorý prenáša myšlienky cez kultúrne hranice a zohráva kľúčovú úlohu pri vytváraní **viacjazyčných identít** v súčasnom svete migrácie a hybridných kultúr. Opisuje tiež jeho polyfónny prístup k prekladu, v ktorom sa na tvorbe významu podieľajú viaceré hlasy – nielen prekladatelia, ale tiež autorky, redaktori a vydavateľky. Gentzler tiež upozorňuje na

riziko izolácie translatológie od vonkajšieho sveta, navrhuje opustiť tradičné hranice disciplíny a skúmať preklad ako akt formovania kultúry, histórie a globálnej komunikácie. Gentzlerova koncepcia posttranslatológie je z pohľadu Bassnett súčasťou vonkajšieho obratu v translatológii a má za cieľ revitalizovať disciplínu a posunúť ju smerom k dynamickejšiemu a inkluzívnejšiemu chápaniu prekladu. Diskusie v tejto oblasti výrazne otvorilo prvé číslo nového časopisu *Translation: a transdisciplinary journal* (2012).

Gentzler skúma **preklad ako transformujúci proces**, ktorý zahŕňa kultúrne **prepisovanie a adaptácie** v rôznych historických a geografických kontextoch. Analyzuje tiež, ako sa literárne diela prostredníctvom prekladov a reinterpretácií vyvíjajú a zdôrazňuje, že preklad nie je len mechanickým prenesením významu, ale **tvorivým aktom**, ktorý často zahŕňa nové umelecké formy – divadlo, film, hudbu či výtvarné umenie. Materiálovo monografia sleduje, ako sa literárne diela ako Shakespearove hry, Goetheho *Faust* (1790) či Proustovo *Hľadanie strateného času* (1913) menili v priebehu času v dôsledku prekladov a kultúrnych reinterpretácií. Autor sa venuje aj **postprekladovým prepisovaniam**, pod ktorými má na mysli aj širšie transkultúrne pohyby textov:

> [K]aždé písanie je prepisovanie alebo, presnejšie povedané, prepisovanie prepisovania prepisovania, pričom preklad – intralingválny, interlingválny a intersemiotický – zohráva v tomto procese významnú úlohu.
>
> Gentzler 2017, 10

Susan Bassnett – David Johnston: Vonkajší obrat v translatológii

Úvodná štúdia špeciálneho čísla časopisu *The Translator* Vonkajší obrat v translatológii (The Outward Turn in Translation Studies, 2019) od Susan Bassnett a Davida Johnstona načrtáva **rolu translatológie ako interdisciplinárnej oblasti, ktorá sa zaoberá širšími sociálnymi, kultúrnymi a politickými kontextmi prekladu**. Autorka a autor zdôrazňujú, že translatológia sa od svojich začiatkov v 70. a 80. rokoch 20. storočia rozvinula do svetovo uznávanej disciplíny a tento vývoj pripisujú jej schopnosti reagovať na aktuálne otázky ako sú mobilita, globálna komunikácia a kultúrna výmena.

Do jadra vonkajšieho obratu Bassnett s Johnstonom kladú vyšší stupeň **inkluzívnosti** a **diverzity**, a to okrem iného **zdôrazňovaním neanglofónnych hlasov** a perspektív a významu medzinárodnej spolupráce. Menej zastúpené tradície by z ich pohľadu mali dostať priestor na presadenie svojich perspektív v homogenizovanom akademickom a kultúrnom prostredí. Ďalšia oblasť, ktorú Bassnett s Johnstonom vnímajú ako problematickú, je priepasť medzi prekladovou teóriou a praxou. V tomto smere pritom obhajujú výskum založený na praxi.

Cieľom týchto pohybov je, aby sa translatológia dostala za svoje disciplinárne hranice a aby sa mohla **zapojiť do riešenia globálnych výziev** ako sú migrácia, environmentálne krízy a sociálna inklúzia. Translatológia by sa podľa Bassnett a Johnstona mala usilovať o to, aby bola v centre interdisciplinárneho výskumu a stala sa platformou na riešenie otázok diverzity, mobility a komunikácie v prepojenom svete.

Orientácia výskumu po roku 2020

Kobus Marais: Preklad za translatológiou

V roku 2022 juhoafrický translatológ Kobus Marais, autor **(bio)semiotickej teórie prekladu** (Marais 2019) zostavil knihu *Preklad za translatológiou* (*Translation Beyond Translation Studies*, 2022), ktorá do istej miery nadväzuje na zborník, ktorý redigovali Yves Gambier s Lucom van Doorslaerom v roku 2016. Ich *Prestupovanie hraníc. Translatológia a iné disciplíny* (*Border Crossings. Translation Studies and other disciplines*) vytvára dialógy medzi translatológiou a vednými oblasťami ako je počítačová lingvistika, história, komparatistika, biosemiotika, výskum lokalizácie hier či rodové štúdiá, tematizuje inštitucionálne delenie disciplín a vzájomné obohacovanie sa oblastí poznania. Maraisov *Preklad za translatológiou* prekračuje rámec interlingválneho prekladu a skúma, ako koncept a prax prekladu chápu a aplikujú iné vedné odbory. Náhľady na preklad mimo rámca translatológie zahŕňajú diskusie z takých oblastí ako je matematika, biológia, informatika, právo či organizačné štúdiá. Preklad tak Marais prezentuje ako základný semiotický proces, ktorý je nevyhnutný pre rôzne formy tvorby a šírenia poznania.

V oblasti prírodných vied sa kapitoly zaoberajú témami ako je **preklad matematických konceptov, prepojenie medzi geometrickým a aritmetickým myslením a úloha prekladu v biologických procesoch**. Sekcia o spoločenských vedách sa okrem iného venuje **prekladu v právnych kontextoch** a zdôrazňuje nuansy interlingválneho, intralingválneho a intersemiotického prekladu. Skúma tiež, ako **organizačné štúdiá** využívajú prekladové postupy na pochopenie šírenia a adaptácie manažérskych poznatkov

medzi kultúrami a jazykmi. V oblasti humanitných vied sa pertraktuje umelecký preklad v kontexte **elektronickej literatúry** či **digitálnych humanitných vied**.

María Cantarero Muñoz: Postpreklad a pamäť holokaustu na sociálnych sieťach: Prípad Eva Stories

Štúdia Postpreklad a pamäť holokaustu na sociálnych sieťach: Prípad *Eva Stories* (Post-Translation and Holocaust Memory in Social Media: The Case of *Eva Stories*, 2021) Maríe Cantarero Muñoz sa venuje tomu, ako sa spomienky na holokaust pretvárajú a sprostredkúvajú prostredníctvom sociálnych médií. Ako prípadovú štúdiu si autorka všíma instagramový projekt *Evine príbehy* (*Eva Stories*), ktorý pre online médium transformuje denník Evy Heyman, maďarskej židovskej tínedžerky zavraždenej počas holokaustu. Cantarero Muñoz zužitkúva koncept **postprekladu** a analyzuje, ako je príbeh holokaustu **preložený a prispôsobený semiotickým a kultúrnym konvenciám**. Tento prístup zahŕňa transformáciu pôvodného denníka do interaktívneho vizuálneho formátu a otvára otázky týkajúce sa autenticity, etickej reprezentácie a rovnováhy medzi pripomínaním tragédie holokaustu a popularizáciou. Štúdia sa zamýšľa nad otázkami, ktoré otvára využívanie sociálnych médií na uchovávanie pamäti o holokauste. Na jednej strane tento projekt sprístupňuje historické naratívy mladším generáciám prostredníctvom známej platformy a techník rozprávania ako sú krátke videá, hashtagy a interakcia s používateľmi, na druhej strane však **adaptácia so sebou prináša riziko banalizácie a komercializácie** holokaustu tým, že ho transformuje na čosi, čo pripomína produkty plniace zábavnú funkciu. Štúdia zdôrazňuje

potrebu kritického prístupu k tomu, ako sú traumatické historické udalosti prekladané a prezentované v digitálnom priestore. Prostredníctvom analýzy *Eviných príbehov* Cantarero Muñoz prispieva k prebiehajúcim diskusiám o **etike reprezentácie, úlohe sociálnych médií v historickej pamäti a transformačnom potenciáli postprekladu v digitálnom veku**.

Literatúra

Bassnett, Susan. Foreword. 2016. In *Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies*, Edwin Gentzler, viii – x. New York: Routledge.

Bassnett, Susan – André Lefevere. 1990. *Translation, History and Culture.* London: Printer Publishers.

Bassnett, Susan – David Johnston. 2019. The Outward Turn in Translation Studies. *The Translator*, 25, 3: 181 – 188.

Cantarero Muñoz, María. 2021. Post-Translation and Holocaust Memory in Social Media: The Case of *Eva Stories*. *Translation Studies Review* 15, 2: 245 – 267.

Gambier, Yves – Luc van Doorslaer, eds. 2016. *Border Crossings: Translation Studies and Other Disciplines.* Amsterdam: John Benjamins.

Gentzler, Edwin. 2017. *Translation and Rewriting in the Age of Post-Translation Studies.* New York: Routledge.

Hancock, Ange-Marie. 2016. *Intersectionality: An Intellectual History.* Oxford: Oxford University Press.

Lange, Anne – Daniele Monticelli – Christopher Rundle, eds. 2024. *The Routledge Handbook of the History of Translation Studies*. Londýn a New York: Routledge.

Marais, Kobus. 2020. *A (Bio)Semiotic Theory of Translation: The Emergence of Social-Cultural Reality.* Londýn: Routledge.

Marais, Kobus, ed. 2022. *Translation Beyond Translation Studies.* Londýn: Routledge.

Mezzadra, Sandro – Naoki Sakai. 2014. Introduction. *Translation. A Transdisciplinary Journal* 1, 1: 9 – 29.

Rodríguez Arcos, Irene. 2019. *Traducción y violencia simbólica. Post-traducciones del cuerpo femenino en los medios de comunicación.* Granada: Comares.

Rush, Fred, ed. 2004. *The Cambridge Companion to Critical Theory.* Cambridge: Cambridge University Press.

Simeoni, Daniel. 1998. "The Pivotal Status of the Translator's Habitus." *Target* 10, 1: 1 - 39. DOI: https://doi.org/10.1075/target.10.1.02sim.

Simon, Sherry. 2012. *Cities in Translation: Intersections of Language and Memory.* Londýn a New York: Routledge.

Translation: a transdisciplinary journal. 2012. 1, 1.

van Doorslaer, Luc. 2020. Translation Studies: What's in a Name? Target 7, 2: 139–150. DOI: https://doi.org/10.1080/23306343.2020.1824761.

Wolf, Michaela – Alexandra Fukari, eds. 2007. *Constructing a Sociology of Translation.* Amsterdam: John Benjamins.

2. Preklad a feminizmy

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Feministická translatológia skúma prienik prekladu s rodovými stereotypmi a normami, vplyv feministického zmýšľania na prekladateľské praktiky, viditeľnosť žien v textoch a mocenskú dynamiku medzi východiskovým a cieľovým jazykom. Feminizmus, ktorý bell hooks definuje ako „**hnutie za ukončenie sexizmu, sexistického vykorisťovania a útlaku**“ (hooks 2000, 1), do translatológie preniká v 70. a 80. rokoch 20. storočia spolu s feministickou literárnou kritikou.

Dnes hovoríme o **feminizmoch v pluráli**, čo odráža skutočnosť, že neexistuje jeden ohraničený feministický smer, ale množstvo rôznych perspektív, prístupov a skúseností v rámci feminizmu. Základom pre tento postoj sú princípy založené na **diverzite a intersekcionalite**, ktoré vyzdvihujú fakt, že rôzne feministické hnutia vznikajú v odlišných kultúrnych, sociálnych a politických kontextoch, a že ich forma, podmienky a ciele sa líšia v závislosti od geografickej polohy, veku, sexuality, miery zdravotného postihnutia či spoločenskej triedy. Termín feminizmy sa tiež vyhýba **esencialistickému vnímaniu** žien ako homogénnej kategórie a otvára možnosti pre dialóg v širšom kontexte rodových štúdií, ako aj na prienik s výskumom v oblasti transrodovej teórie.

Medzi hlavné témy v oblasti feminizmov v translatológii patrí **hľadanie a zviditeľňovanie žien prekladateliek v histórii a súčasnej tvorbe, preklad žien ako autoriek, preklad feministických textov, rod ako gramatická kategória a z nej**

vyplývajúce stereotypy či skúmanie rodovo podmienených metafor o preklade. Predovšetkým v posledných dekádach sa do popredia dostáva **intersekcionálny prienik feminizmov** s ďalšími výskumnými oblasťami a vznikajú tak odvetvia ako ekofeminizmus, queer feminizmus, černošský či indigénny feminizmus alebo kyberfeminizmus v preklade.

Prehľad prepojenia feminizmov s prekladom ponúka napríklad *Routledge príručka prekladu, feminizmu a rodu* (*The Routledge Handbook of Translation, Feminism and Gender*, von Flotow – Kamal 2020), *Prekladať ženy: Rôzne hlasy a nové horizonty* (*Translating Women: Different Voices and New Horizons*, von Flotow – Farahzad 2017), *Feministická translatológia: lokálne a transnacionálne perspektívy* (*Feminist Translation Studies: Local and Transnational Perspectives*, Castro – Ergun 2017) či *Prekladať feminizmy: Interdisciplinárne prístupy k textu, miestam a vplyvom* (*Translating Feminism: Interdisciplinary Approaches to Text, Place and Agency*, Bracke et al. 2021). Predovšetkým novšie diela sa cielene odkláňajú od hegemónie globálneho severu a fragmentujú koncept feminizmu cez lokálne otázky individuálnych lingvistických komunít.

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Kanadská feministická škola prekladu

Kanadská feministická škola prekladu vznikla v 80. rokoch 20. storočia v Quebecu ako súčasť širšieho feministického hnutia s cieľom spochybniť patriarchálne štruktúry v jazyku a literatúre. Aj keď niektoré teoretické základy a postupy tejto školy sú dnes

vnímané ako zastaralé, rola, ktorú zohrali vo formovaní zásadných metodologických rámcov, je bezprecedentná. Mnohé z týchto prístupov našlo neskôr využitie v iných oblastiach prekladu pre znevýhodnené skupiny v pozícii mocenskej nerovnováhy (k moci pozri napríklad heslo o feministických pohľadoch na moc v Stanfordskej encyklopédii filozofie Allen 2021, v kontexte translatológie koncentrovane napríklad Tymoczko – Gentzler 2002).

Na rozdiel od tradičných teórií prekladu, ktoré zdôrazňovali jeho neviditeľnosť a neutralitu, táto škola preklad vníma ako politický akt, na ktorom nevyhnutne aktívne participuje aj prekladateľka. Výsledkom je **intervenčný prístup k prekladu**, pri ktorom feministické prekladateľky aktívne zasahujú do textu s cieľom spochybniť rodové predsudky a zvýšiť viditeľnosť žien v jazyku. Medzi tieto intervencie patria napríklad:

- „**Re-belle et infidéle**“ (de Lotbinière-Harwood 1991) kritizuje historicky pervazívnu metaforu o preklade ako „une belle infidèle“ (nevernej krásavici), v ktorej je preklad prirovnaný k žene, ktorá nemôže byť zároveň krásna aj verná. De Lotbinière-Harwood subvertuje tento sexistický mém slovnou hračkou, v ktorej sa stretáva rebélia s krásou (*rebelle*/*re-belle*).
- Koncept **„womanhandling“** (Goddard 1990), ktorý využíva výraz obsahujúci lexému *man* (muž) – *manhandle*, teda manipulovať alebo zaobchádzať – a mení ho na feminínum so slovnou hračkou na man/woman. Goddard poukazuje na častú historickú manipuláciu s textami, v ktorých sa ženské hlasy skresľujú a strácajú za účelom ponechania patriarchálneho status quo a podpory rodových stereotypov.

- Postupy, ktoré navrhla Luise von Flotow v knihe *Feministický preklad: kontexty, stratégie a teórie* (*Feminist Translation: Contexts, Strategies, and Theories*, 1997), medzi ktoré patrí **dopĺňanie** (supplementing), pri ktorom sa do textu pridáva materiál, ktorý nie je prítomný v pôvodnom texte, ale je nevyhnutný pre feministické alebo inak rodovo uvedomelé čítanie. Medzi najčastejšie formy takéhoto dopĺňania patrí **pridanie predslovu** (prefacing) a **pridanie poznámok pod čiarou** (footnoting), ktoré umožňujú prekladateľke objasniť motiváciu konkrétnych prekladateľských rozhodnutí ako sú zmeny v rodovo citlivom jazyku alebo vynechanie určitých prvkov. Radikálnejšou stratégiou von Flotow je **unášanie** (hijacking), pri ktorom prekladateľka preberá kontrolu nad textom a výrazne mení celý naratív, postavy alebo témy. Táto technika slúži na spochybnenie patriarchálnych alebo rodových noriem a vyjadrenie feministických hodnôt.
- Technika **neprekladania** (non-translation, de Lotbinière-Harwood 1995), v rámci ktorej prekladateľka odmietne preložiť text, ktorý je ideologicky antagonistický feministickému zmýšľaniu, a preto nevidí dôvod na jeho ďalšie šírenie.

Ďalšie feministické smery a teórie

Žensky identifikovaný prístup (woman-identified approach, Maier – Massardier-Kenney 1996) k literatúre písanej ženami vyplýva z dekonštrukcionistického náhľadu na feminizmus. Tento prístup spočíva **v identifikácii prekladateľky s autorkami** v procese

prekladu, čím spochybňuje tradičné, mužmi dominované naratívy v preklade vedomou amplifikáciou rôznorodých a navzájom sa konfrontujúcich ženských skúseností.

Prepisovanie (rewriting) prekladov s dôrazom na feministické myšlienky je technika, ktorá sa často používa predovšetkým v preklade kánonických literárnych textov, ktoré sú prekladané často a opakovane. Príkladom je čiastočný feministický preklad Biblie od Joann Haugerud (1977) a podobné techniky boli použité aj pri prekladoch Koránu (Laghzali 2016). Tematike feministických (a postkoloniálnych) interpretácií Biblie a ekofeministickým pohľadom na sakrálne texty (aj) v afrických kontextom sa venuje Musa W. Dube (2000, 2024).

Ako reakciu na prevahu výskumu orientovaného na feminizmy v umeleckom preklade prišla Olga Castro (2010) s myšlienkou **nesexistickej prekladateľskej praxe** (non-sexist translation practice), ktorá je aplikovateľná aj na audiovizuálne, úžitkové či inak neliterárne texty. Jej stratégie používania inkluzívneho a nesexistického jazyka sú dynamické a ľahko prispôsobiteľné domácim podmienkam a majú za cieľ etickú prekladateľskú prax, ktorá si je vedomá politických a spoločenských implikácií prekladových textov. Základom jej techník je uvedomelý preklad, ktorý vníma realitu lingvistických stereotypov (napr. slovenskú tendenciu hovoriť o mužoch lekároch a ženách sestričkách) a ktorý sa im cielene vyhýba, napríklad použitím oboch gramatických rodov (lekári a lekárky), alternatívnych foriem (lekári/ky), neutrálnych pojmov (lekárstvo), alebo striedaním rodov v priebehu textu ako to robíme aj v tejto publikácii.

Kathy Davis: Tvorba diela *Naše telá, my samy*: Ako feminizmus prechádza hranicami

Kniha Kathy Davis (2007) skúma medzinárodné šírenie vplyvnej feministickej knihy *Naše telá, my samy* (*Our Bodies, Ourselves*, Boston Women's Health Book Collective 1970), ktorá bola jednou z prvých príručiek s komplexnými a prístupnými informáciami o ženských telách, zdraví, sexualite a reprodukcii. Kniha, ktorá dodnes patrí medzi najobsiahlejšie príručky k téme, bola preložená do 34 jazykov (Our Bodies Ourselves 2025) – bohužiaľ, zatiaľ však nie do slovenčiny či češtiny – má za cieľ poskytnúť ženám nástroje a vedomosti, ktoré im umožnia prevziať kontrolu nad vlastným telom a zdravím, a to nielen z lekárskeho, ale aj spoločenského, politického a emocionálneho hľadiska. Publikácia *Tvorba diela Naše telá, my samy: Ako feminizmus prechádza hranicami* (*The Making of Our Bodies, Ourselves: How Feminism Travels across Borders*, Davis 2007) sa venuje prekladom a adaptáciám tejto príručky v rôznych kultúrach a krajinách, mapuje jej globálny dosah a skúma, ako rezonovala s feministickými hnutiami po celom svete. Kniha **popisuje napätie medzi univerzálnymi feministickými princípmi a miestnymi zvykmi a tradíciami a zdôrazňuje nutnosť prispôsobiť feminizmy potrebám rôznorodých komunít**. Prekladom tejto kľúčovej feministickej publikácie sa venovali aj ďalšie výskumy zamerané na konkrétne jazyky ako je francúzština (2016), srbčina (Bogic, 2018) alebo čínština (Li, 2020).

Orientácia výskumu po roku 2020

Helen Vassallo: Feministická translatológia: Intersekcionálny aktivizmus v preklade a publikovaní

Otázke prepojenia **aktivizmu s intersekcionálnym feminizmom vo sfére knižných vydavateľstiev** sa venuje Helen Vassallo v knihe *Feministická translatológia: Intersekcionálny aktivizmus v preklade a publikovaní* (*Towards a Feminist Translator Studies: Intersectional Activism in Translation and Publishing*, 2022), v ktorej **obhajuje posun smerom k inkluzivite**. Nadväzuje tu na existujúci výskum zdôrazňujúci úlohu prekladateliek ako aktivistiek a sprostredkovateliek a skúma, ako môžu teoretické rámce feministickej translatológie prispieť k hmatateľným a ďalekosiahlym zmenám v knižnom priemysle. Vassallo odvracia pozornosť od tradičného vnímania feminizmov v preklade na lexikálnej či sémantickej úrovni, a namiesto toho sa venuje otázke, ako priniesť feminizmy do procesu navrhovania, propagovania a podpory literatúry, teda na **feministické rozhodnutia založené na aktérke** (agent-based feminist choices). Preklad je podľa Vassallo ideálnym nástrojom subverzie zaužívaných a často už nefunkčných noriem, predovšetkým vo fáze výberu, prekladu a šírenia textov. Súčasťou tohto snaženia je amplifikácia hlasov marginalizovaných skupín a podpora inkluzívnych prekladateľských praktík. Syntézou týchto perspektív Vassallo predkladá presvedčivý argument za spochybnenie existujúcich štruktúr v systémoch vydávania

prekladovej literatúry a prepája tieto diskusie so širšími spoločenskými hnutiami, ktoré sa snažia o **systematické spoločenské zmeny vo vnímaní žien ako autoriek, prekladateliek a čitateliek**.

Candelas Bayón Cenitagoya – Beatriz Guerrero García: Kyborgický subjekt Donny J. Haraway: feministický pohľad na preklad v ére technologického obratu

V článku Kyborgický subjekt Donny J. Haraway: feministický pohľad na preklad v ére technologického obratu (Donna J. Haraway's cyborg: A Feminist Lens for Translation in the Era of the Technological Turn, 2024) sa autorky zamýšľajú nad rolou **feminizmov v dobe technologického obratu v translatológii** a nad chápaním prekladu v digitálnom veku. Analyzujú aplikovateľnosť teórie kyborgických subjektov Donny Haraway, ktorá spochybňuje pevné binárne opozície a vyzdvihuje hybridizáciu, na translatológiu v kontexte technologického pokroku. Autorky v tomto rámci skúmajú zmeny, ktorými prechádza rola prekladateľky v období strojového prekladu, umelej inteligencie a digitálnych nástrojov a **zdôrazňujú potrebu feministického posthumanistického prístupu, ktorý vyzdvihuje aktérstvo ľudí aj technológií pracujúcich s prekladom, ako aj ich kolaboratívnu podstatu.** Zároveň ponúkajú nové uhly pohľadu na preklad ako priestor prehodnocovania dynamík, aktérov a tradičných dichotómií spoločnosti.

Literatúra

Allen, Amy. 2022. Feminist Perspectives on Power. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Fall 2022 Edition)*, eds Edward N. Zalta – Uri Nodelman. https://plato.stanford.edu/archives/fall2022/entries/feminist-power/ [cit. 15. 3. 2024].

Bayón Cenitagoya, Candelas – Beatriz Guerrero García. 2024. Donna J. Haraway's Cyborg. *Bridge: Trends & Traditions in Translation & Interpreting Studies* 5, 2: 103–22.

Bessaïh, Nesrine – Anna Bogic. 2016. «Nous les femmes » de 1970 à 2017 à travers les traductions et adaptations de *Our Bodies, Ourselves* en français. *TTR* 29, 2: 43–71. DOI: https://doi.org/10.7202/1051013ar.

Bogic, Anna. 2018. Translation and Feminist Knowledge Production: The Serbian Translation of *Our Bodies, Ourselves*. *Alif: Journal of Comparative Poetics*, 38: 245–281.

Boston Women's Health Book Collective. 1970. *Our Bodies, Ourselves*. New York: Simon and Schuster.

Bracke, Maud Anne – Julia C. Bullock – Penelope Morris – Kristina Schulz. 2021. *Translating Feminism: Interdisciplinary Approaches to Text, Place and Agency*. Houndmills Basingstoke a New York: Palgrave Macmillan. DOI: https://doi.org/10.1007/978-3-030-79245-9.

Castro, Olga. 2010. Non-Sexist Translation and/in Social Change. In *Compromiso Social y Traducción/Interpretación: Translation/Interpreting and Social Activism*, eds. Julie Boéri – Carol Maier, 106–20. Granada: ECOS.

Castro, Olga – Emek Ergun. 2017. *Feminist Translation Studies: Local and Transnational Perspectives*. Londýn: Routledge.

Davis, Kathy. 2007. *The Making of Our Bodies, Ourselves*. Durham, NC: Duke University Press. DOI: https://doi.org/10.1515/9780822390251/HTML.

Dube, Musa W. 2000. *Postcolonial Feminist Interpretations of the Bible*. Des Peres, MO: Chalice Press.

Dube, Musa W. 2024. *Ecofeminist Perspectives from African Women Creative Writers: Earth, Gender and the Sacred*. London: Palgrave Macmillan.

Goddard, Barbara. 1990. The Woman as Translator: The Feminist Challenge to Translation Studies. In *Translation and Gender: Translating in the '90s*, ed. Sherry Simon, 83–94. Londýn: Routledge.

Haugerud, Joann. 1977. *The Word for Us, Gospels of John and Mark, Epistles to the Romans and the Galatians*. Seattle: Coalition of Women in Religion.

hooks, bell. 2000. *Feminism Is for Everybody: Passionate Politics*. Boston: South End Press.

Laghzali, Bouchra. 2016. The Translation of Islamic Feminism at CERFI in Morocco. In *Translating Women: Other Voices and New Horizons*, ed. Luise von Flotow – Farzaneh Farahzad, 225–38. Londýn a New York: Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315624730-24.

Li, Boya. 2020. Translation and Women's Health in Post-Reform China: A Case Study of the 1998 Chinese Translation of *Our Bodies, Ourselves*. In *The Routledge Handbook of Translation, Feminism and Gender*, eds. Luise von Flotow – Hala Kamal, 508–518. Londýn: Routledge.

Lotbinière-Harwood, Susanne de. 1991. *Re-Belle et Infidèle: La Traduction Comme Pratique de Réécriture Au Féminin [The Body Bilingual: Translation as a Re-Writing in the Feminine]*. Montreal: MacIntosh.

Lotbinière-Harwood, Susanne de. 1995. Geo-Graphies of Why. In *Culture in Transit: Translating the Literature of Quebec*, ed. Sherry Simon, 55–68. Montreal: Vehicule Press.

Maier, Carol S – Francoise Massardier-Kenney. 1996. Gender in/And Translation. In *Translation Horizons*, ed. Marilyn Gaddis Rose, 225–42. New York: SUNY Press.

Our Bodies Ourselves. 2025. The Our Bodies Ourselves Global Initiative. 2025. https://ourbodiesourselves.org/global-projects/about-the-our-bodies-ourselves-translations-and-adaptations. [cit. 7. 1. 2025].

Tymoczko, Maria – Edwin Gentzler, eds. 2002. *Translation and Power*.

Amherst, MA: University of Massachusetts Press.
Vassallo, Helen. 2022. *Towards a Feminist Translator Studies: Intersectional Activism in Translation and Publishing. Towards a Feminist Translator Studies*. Londýn a New York: Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003032281.
von Flotow, Luise. 1997. *Feminist Translation: Contexts, Strategies, and Theories*. Ottawa: University of Ottawa Press.
von Flotow, Luise – Farzaneh Farahzad. 2017. *Translating Women: Different Voices and New Horizons*. Londýn: Routledge.
von Flotow, Luise – Hala Kamal. 2020. *The Routledge Handbook of Translation, Feminism and Gender*. Londýn a New York: Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9781315158938.

3. Preklad a ekológia

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Prístupy k výskumu prekladu inšpirované ekológiou ako vednou disciplínou rozširujú tradičné chápanie prekladu tým, že akcentujú vzájomnú prepojenosť medzi textom, tým, kto text prekladá, publikom a širším kultúrnym a environmentálnym kontextom. Tieto interdisciplinárne výskumy, ktoré hľadajú paralely medzi biologickými a kultúrnymi systémami, sa výraznejšie rozvíjajú od začiatku 21. storočia. Ide pritom o širokú a variabilnú oblasť výskumu, v ktorej sa ekologicky inšpirované prizmy aplikujú na preklad a tlmočenie z rôznych uhlov pohľadu. Aktuálny prehľad problematiky podáva Carolyn Shread (2023) v *Routledge príručke prekladových konceptov a teórií* (*The Routledge Handbook of Translation Theory and Concepts*, Meylaerts – Marais 2023).

- Kľúčovým princípom ekologických prístupov k výskumu prekladu je chápanie **prekladu ako dynamického procesu, ktorý sa odohráva v konkrétnych materiálnych a symbolických prostrediach** (jazykových systémoch, kultúrnych normách, sociálnych sieťach a technologických platformách). Preklad z tohto uhla pohľadu nie je izolovaným aktom prenosu významu medzi jazykmi, ale procesom, ktorý je vsadený do týchto sietí.
- V kontexte interdisciplinárneho výskumu na pomedzí translatológie a ekológie je kľúčový pojem **ekosystém**

prekladu, ktorý zahŕňa všetkých aktérov a aktérky, ktorí sa na produkcii prekladu podieľajú, ako aj faktory, ktoré v týchto súradniciach pôsobia. Tento koncept zdôrazňuje, že každý prvok systému (napríklad prekladateľ, redaktorka, príjemca, pôvodná autorka) zohráva v systéme svoju rolu a všetky tieto prvky sú prepojené v dynamickej rovnováhe. Zásah do ktorejkoľvek časti systému môže zmeniť celý systém.

- Ekologické prístupy berú tiež do úvahy **environmentálne a etické aspekty prekladu**. Vo vzťahu k nim sa skúmajú a zdôrazňujú také atribúty prekladu, ako je používanie udržateľných zdrojov (ekologická záťaž technológií) či otázka jazykovej ekológie (jazyk ako obnoviteľný zdroj, ktorý sa môže kontaminovať napríklad vysokým podielom samoúčelne automaticky generovaného obsahu).
- **Kritická dimenzia ekologických prístupov** upozorňuje na negatívne dôsledky globalizácie a homogenizácie kultúr na jazyky, textové univerzá a kultúrne priestory a akcentuje inkluzivitu a spravodlivosť vo vzťahu k menšinovým jazykovým a kultúrnym skupinám.
- Vo vzťahu k ekologickým prístupom je zvlášť zaujímavý pohľad na **preklad ako proces adaptácie**: tak, ako sa organizmy prispôsobujú svojmu prostrediu, aj preklad sa prispôsobuje konkrétnym potrebám prijímajúceho prostredia.

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Translatológia, ekokritika, umelecký text

Ekokritika je radikálna kritika antropocentrizmu ako jedného z hlavných faktorov ekologickej krízy a má svoj pôvod v literárnej vede. V istom zmysle síce možno korene ekokritického myslenia hľadať už v starovekých textoch, za kľúčový medzník sa však považuje štúdia Williama Rueckerta Literatúra a ekológia: Experiment s ekokritikou (Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism, 1978), ktorá disciplínu v 70. rokoch zakladá.

Ekokritika sa zaoberá vzťahmi medzi prírodou a kultúrou, ktoré dnes skúma nielen v literatúre, ale tiež v iných kultúrnych artefaktoch vrátane prekladu. Usiluje sa prehodnotiť vzťah medzi človekom a mimoľudskou sférou a vyzýva k väčšej environmentálnej citlivosti vo všetkých aspektoch kultúry (v slovenskom kontexte pozri Pavlov 2024, Rácová – Hostová 2023). Od posledných dvoch desaťročí 20. storočia začala ekokritika prenikať paralelne s ďalšími kritickými prizmami ako je postkolonializmus, feminizmus, kritické rasové štúdiá či štúdiá zdravotného postihnutia do ďalších vedných oblastí. Do translatológie sa intenzívnejšie uvažovanie o ekologických aspektoch prekladu dostáva až začiatkom druhej dekády 21. storočia. Posilňovanie spojení medzi ekológiou a jednotlivými oblasťami výskumu možno pritom z hľadiska reflexie vedy chápať ako jeden zo spôsobov, ktorými sa dá zároveň korigovať vedecký inštrumentalizmus (porovnaj Dizdar 2014).

Carmen Valero Garcés v štúdii Ekokritika a preklad (Ecocriticism and translation, 2011) nabáda k využívaniu ekokritickej

prizmy pri výskume umeleckého prekladu. Ten totiž – tak ako aj jeho prekladateľka – zohráva kľúčovú úlohu pri prenose environmentálnych odkazov. Umelecký text chápe Valero Garcés ako intímne prepojený s krajinou a **bioregiónom** a jazyk ako hlboko zakorenený v prostredí, v ktorom sa používa ako médium, ktoré reflektuje biologické, geografické a kultúrne aspekty daného priestoru. Pri preklade textov, najmä tých s environmentálnou tematikou, sa vynárajú otázky ako sprostredkovať tieto špecifické kontexty v iných jazykoch a kultúrach. Autorka ilustruje tento problém na príkladoch ako sú španielske lexémy označujúce suché oblasti (arroyo, cañada), ktoré nemajú priamy ekvivalent v angličtine. V takých prípadoch, ako zisťuje Valero Garcés, používajú prekladateľky na sprostredkovanie významu metafory, vysvetlivky alebo ďalšie alternatívne stratégie. Táto transformácia však nie je neutrálnym procesom: prekladateľ vstupuje do textu ako sprostredkovateľ, čím ovplyvňuje čitateľské vnímanie krajiny a kultúry.

Clive Scott v štúdii Prekladať devätnáste storočie: Poetika ekoprekladu (Translating the Nineteenth Century: A Poetics of Eco-Translation, 2015) predstavuje **ekopreklad** ako taký typ intertextovej receptívno-produktívnej interakcie s textom, ktorý na rozdiel od interpretácie v literárnej kritike poskytuje výraznejšiu sebaaktualizáciu a spojenie s prostredím:

> Literárna kritika potláča a zneviditeľňuje proces individualizácie, ktorý je v jadre čítania. […] Pri čítaní by sme sa mali zžiť so sebou samým ako jednotlivcom a obnoviť svoje osobné vzťahy s rôznymi prostrediami. Preklad nám ponúka taký perceptívny postoj k textu, ktorý je celkom odlišný od literárnej kritiky a ekopreklad podporuje

> ekoalternatívu k ekokritike. Ekopreklad je taký typ prekladu, ktorý nie je založený na interpretácii, ale na našom psychofyziologickom zapojení.
>
> Scott 2015, 285

V slovenskom kontexte Ivana Hostová v eseji O ekosystémoch a prekladoch (Of ecosystems and translations: some ways of translating non-traditional texts, 2016) na pozadí chápania tradičného textu ako organizmu uvažuje o otvorenom diele ako o **texte ekosystéme**. Zároveň však zdôrazňuje, že text ako stabilný objekt – jeho predpokladaná invariantnosť – je v skutočnosti fikciou. Absolútna väčšina textov totiž existuje v rôznych verziách a variantoch, a to dokonca aj bez toho, aby podstúpili proces prototypového prekladu. Text je tak vlastne vždy textovou populáciou koexistujúcou v istom semiotickom priestore, respektíve vo viacerých takýchto priestoroch (Hostová 2016, 76). Pri preklade nekonvenčných, apropriatívnych a konceptuálnych textov autorka zdôrazňuje spätosť apropriovaných fragmentov s ich pôvodnými substrátmi a pri preklade takých textov navrhuje pracovať nápodobou autorskej metódy.

Michael Cronin: Ekopreklad. Preklad a ekológia v dobe antropocénu

Sústredene sa otázke vzťahu ekológie a prekladu venoval írsky translatológ Michael Cronin. V monografii *Ekopreklad. Preklad a ekológia v dobe antropocénu* (*Eco-translation. Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene*, 2017) skúma na priestore piatich kapitol – Dávať pozor, Zjesť si slová, Prekladať zvieratá, Veľký prechod a Jazykové svety – prieniky medzi translatológiou a

ekologickým myslením. Zdôrazňuje pritom **úlohu prekladu pri riešení environmentálnych výziev**, keďže ekológia prekladu by sa podľa neho mala snažiť o sprístupnenie spoločných jazykových zdrojov (Cronin 2017, 29). Okrem iných úvah autor rozvíja aj koncepciu ekológie prekladovej pozornosti, ktorá v jeho pohľade úzko súvisí z jazykovými zdrojmi – s jazykovou podobou prírodných zdrojov ako je vzduch či voda:

> Obnova jazykových zdrojov predpokladá vyvinutie takej **ekológie prekladovej pozornosti**, ktorá akcentuje jazykové putovanie [na rozdiel od prostého presunu z bodu A do bodu B, pri ktorom sa sústredíme len na cieľ; pozn. I. H.] a kultúrny pohyb. Inak povedané, v súčasnom digitálnom svete ide o skúmanie prekladateľských praktík […], aby sa zviditeľnila procesuálna komplexnosť jazyka a kultúry pri prenose medzi globálnymi „krajinami pozornosti". Ekológia prekladovej pozornosti sa zároveň zaoberá tým, ako zautomatizované, neuvážené alebo úzko utilitárne predstavy o jazyku ochudobňujú spoločné jazykové zdroje a vyčerpávajú výrazové možnosti, ktoré pre budúce generácie nebudú dostupné.
>
> Cronin 2017, 30, zvýr. I. H.

Ďalšou oblasťou, ktorej sa autor venuje, je **vzťah jazyka a jedla** – všíma si, ako kulinárske tradície a ich preklady ovplyvňujú ekologické povedomie a v nadväznosti na Marylin Chandler McEntyre uvažuje o hnutí za pomalý jazyk – v paralele s hnutím za pomalé jedlo. V oblasti prieniku medzi translatológiou a zvieracími

štúdiami rozoberá **preklad správania sa a komunikácie zvierat**, pričom zohľadňuje etické dôsledky medzidruhovej komunikácie. Cronin sa tu tiež venuje úlohe technológií v preklade a obhajuje environmentálne udržateľné postupy v prekladateľskom priemysle.

V záverečnej kapitole si všíma rolu, ktorú literatúra, najmä **cestopisy**, zohrávajú pri odkrývaní vzťahu medzi ekológiou, cestovaním a prekladom. Analyzuje reprezentáciu menšinových jazykov v súčasných cestopisných dielach a skúma dôsledky prekladu migračných jazykov. Cestovateľky sa pri pohybe kultúrami dostávajú do rôznych jazykových svetov. Ich konštrukcia pritom závisí od jazyka rozprávania: svet vyzerá odlišne v závislosti od toho, či ten, kto cestuje, hovorí jazykom globálnej komunikácie alebo menšími jazykmi. Cronin zdôrazňuje fakt, že **rozmanitosť jazykov** a kultúr má kľúčový význam pre ekologickú citlivosť a spôsoby, akými sú rozdiely zobrazované, majú vplyv na formovanie **ekologického povedomia**.

Doba antropocénu, ako píše Cronin, je tiež érou prekladu a vyžaduje si komplexné prekladateľské zručnosti na to, aby sa obnovilo porozumenie v poškodených ekosystémoch. Spojením translatológie a ekológie Cronin hľadá spôsoby, ako preklad môže prispieť k prežitiu našej planéty tým, že podporí vyššie ekologické povedomie a medzikultúrne porozumenie.

Orientácia výskumu po roku 2020

Ekopreklad ako paradigma

Koncom druhej dekády 21. storočia a začiatkom tretej sa záujem o vzájomný vzťah ekológie a prekladu zintenzívnil. O **ekopreklade**

sa hovorí ako o novej prekladovej paradigme, vychádzajú programové a systematizačné štúdie, ako aj početné vedecké texty, ktoré rozvíjajú transdisciplinárne dialógy s (post)disciplínami ako sú kritické rastlinné či zvieracie štúdiá, ekofeminizmus alebo postkoloniálne štúdiá (Aksoy 2020, Cronin 2021, Dasca – Cerarols 2024, Hu 2020, Møller-Olsen 2024). Dôležitým aspektom v týchto myšlienkových pohyboch je pritom intersekcionalita. Vytvára sa tiež Ekoprekladová sieť (Eco-Translation… 2024) – platforma združujúca aktérov a aktérky v tejto transdisciplinárnej oblasti a do uvažovania výraznejšie vstupujú aj podnety z kritického posthumanizmu.[iii]

Nüzhet Berrin Aksoy v štúdii Pohľady na novú paradigmu v preklade: Ekopreklad a jeho reflexia (Insights into a new paradigm in translation. Eco-translation and its reflections, 2020) **ekokritický preklad** alebo **ekopreklad** chápe ako interdisciplinárny prístup, ktorý spája prekladateľku s ekológiou obsahu a samotným textom a akcentuje inovatívne spôsoby prekladu a hodnotenia textov o vzťahu človeka k prírode. Tento prístup môže pomôcť vzájomne vzdialeným kultúram pochopiť prostredníctvom textov ekologické výzvy, ktorým čelia.

Kritické rastlinné štúdiá, postkolonializmus

Møller-Olsen v štúdii Čítanie spoločenských rastlín: Preklad rastlinných hlasov (Companion Plant Reading: Translating Vegetal Voices, 2024) prepája výzvu posthumanistickej filozofky Donny Haraway k **vedomejšej interakcii s nie-ľudskými Inakosťami** prezentovanú v *Manifeste spoločenských druhov* (*The Companion Species Manifesto*, 2003) s **biocentrickou literárnou kritikou**, ktorú akcentujú **kritické rastlinné štúdiá**. Møller-Olsen analyzuje poviedky, ktoré „prekladajú“ medzi botanickým a ľudským svetom.

Texty využívajú hlasy rastlín na spochybňovanie rodových a jazykových predsudkov a antropocentrizmu a navrhujú multimodálny a multilingválny prístup k literárnej komparatistike.

Gabriel Dols a Caterina Calafat v kapitole „Faut pas oublier que vous êtes sel [Pamätajte, že ste soľ zeme]“: Jedlo a politická ekológia prekladu v/diela *Sozaboy* od Kena Saro-Wiwu („Faut pas oublier que vous êtes sel“ Food and the political ecology of translation in/of Ken Saro-Wiwa’s *Sozaboy*, 2024) z editovanej knihy *Translatológia a ekológia: Mapovanie možností novovznikajúcej oblasti výskumu* (*Translation Studies and Ecology. Mapping the Possibilities of a New Emerging Field*, Dasca – Cerarols 2024) nadväzujú na Croninovu myšlienku **pomalého jedla** a skúmajú úlohu jedla v románe *Sozaboy* od nigérijského autora Kena Saro-Wiwu. Kapitola čerpá z **postkoloniálnych perspektív** a zameriava sa na africký kontext, čím vypĺňa medzeru v ekokritike, ktorá sa donedávna venovala prevažne globálnemu severu. Zdôrazňuje postkoloniálne vzdorovanie asimilácii a „hustý“ preklad – teda taký preklad, ktorý sa zameriava na detailné a kontextualizované interpretácie.[iv] Príklady z nigérijskej literatúry ukazujú, ako jedlo symbolizuje komunity, identitu a sociálne väzby, pričom reflektuje historické a ekonomické zmeny ako hospodársky boom a následný úpadok po objavení ropy. Kapitola kombinuje ekokritiku s postkoloniálnou teóriou a zdôrazňuje prepojenie medzi prírodou a kultúrou.

Literatúra

Aksoy, Nüzhet Berrin. 2020. Insights into a new paradigm in translation Eco-translation and its reflections. *Target* 66, 1: 29 – 45. DOI: https://doi.org/10.1075/babel.00136.aks.

Appiah, Kwame Anthony. 1993. Thick Translation. *Callaloo* 16, 4: 808–19. DOI: 10.2307/2932211

Cronin, Michael. 2017. *Eco-Translation: Translation and Ecology in the Age of the Anthropocene*. Londýn a New York: Routledge.

Cronin, Michael. 2021. Ecology of Translation. In *Handbook of Translation Studies. Vol. 5*, eds. Yves Gambier – Luc van Doorslaer, 45 – 51. Amsterdam: John Benjamins.

Dasca, Maria – Rosa Cerarols, eds. 2024. *Translation Studies and Ecology. Mapping the Possibilities of a New Emerging Field*. Londýn a New York: Routledge.

Dizdar, Dilek. 2014. Instrumental Thinking in Translation Studies. *Target* 26, 2: 206 – 223.

Dols, Gabriel – Caterina Calafat. 2024. „Faut pas oublier que vous êtes sel“ Food and the Political Ecology of Translation in/of Ken Saro-Wiwa's *Sozaboy*. In *Translation Studies and Ecology Mapping the Possibilities of a New Emerging Field*, eds. Maria Dasca – Rosa Cerarols, 3 – 20. Londýn a New York: Routledge.

Eco-Translation Network. 2024. *The University of Edinburgh*. Dostupné na: https://blogs.ed.ac.uk/ecotranslation-network/ [cit. 23. 10. 2024].

Haraway, Donna. 2003. *The Companion Species Manifesto*. Chicago: The University of Chicago Press.

Hostová, Ivana. 2016. Of Ecosystems and Translations: Some Ways of Translating Non-Traditional Texts. *World Literature Studies* 8, 1: 74 – 85. DOI:

Hu, Gengshen. 2003. Translation as Adaptation and Selection. *Perspectives: Studies in Translatology* 11, 4: 283 – 291. DOI: https://doi.org/10.1080/0907676X.2003.9961481.

McEntyre, Marilyn Chandler. 2009. *Caring for Words in a Culture of Lies*. Grand Rapids, MI a Cambridge: Eerdmans.

Meylaerts, Reine – Kobus Marais, eds. 2023. *The Routledge Handbook of Translation Theory and Concepts*. Londýn a New York: Routledge.

Møller-Olsen, Astrid. 2024. Companion Plant Reading: Translating Vegetal Voices. *Plant Perspectives* 1, 1: 120 – 144. DOI: 10.3197/whppp.63845494909709.

Pavlov, Martin. 2024. Po stopách ekokritiky v literárnej vede. *Fraktál* 7, 3: 77 – 85.

Pokorný, Vít, ed. 2024. *Kritický posthumanizmus. Filosofický časopis. Mimořádné číslo* 2.

Rácová, Veronika – Ivana Hostová. 2023. Zvieratá neurčité, zvieratá nemé: (Prírodné motívy v tvorbe Ivana Štrpku). *Slovenská literatúra* 70, 2: 174 – 195. DOI: https://doi.org/10.31577/slovlit.2023.70.2.5.

Rueckert, William. 1978. Literature and Ecology: An Experiment in Ecocriticism. *Iowa Review* 9, 1: 71 – 86.

Scott, Clive. 2015. Translating the Nineteenth Century: A Poetics of Eco-Translation. *Dix-Neuf* 19, 3: 285 – 302. DOI: https://doi.org/10.1179/1478731815Z.00000000083.

Shread, Carolyn. 2023. Ecological Approaches. In *The Routledge Handbook of Translation Theory and Concepts*, eds. Reine Meylaerts – Kobus Marais, 113 – 125. Londýn a New York: Routledge.

Valero Garcés, Carmen. 2011. Ecocriticism and Translation. *Odisea* 12: 257 – 272.

4. Preklad a postkolonializmus

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Postkolonializmus ako **kritický rámec, ktorý skúma mocenské štruktúry, kultúrnu dominanciu a ekonomické vykorisťovanie ako trvalé dôsledky kolonializmu a imperializmu**, je úzko spätý s témou prekladu a jazykového transferu. V spojení s translatológiou skúma, ako koloniálna história a pretrvávajúce dynamiky moci ovplyvňujú tvorbu, recepciu a politiku prekladu, a zároveň mapuje, ako je preklad využívaný ako nástroj útlaku na presadzovanie koloniálnych jazykov a kultúr, ale aj ako prostriedok odporu pri zachovaní či znovuoživení domorodých hlasov.

Postkoloniálna kritika skúma rolu prekladu v posilňovaní západných epistemológií a hľadá spoločné črty v histórii európskeho imperializmu v Ázii, Latinskej Amerike, na Blízkom východe a v Afrike. Postkoloniálne teoretické rámce sa stali súčasťou translatológie už v 80. rokoch dielami autorov ako je Sujit Mukherjee (1981) či Talal Asad (1986), a kľúčovú rolu v tejto oblasti zohrali Homi K. Bhabha (1994) a Gayatri Spivak spomenutá nižšie.

Medzi hlavné témy postkoloniálnej translatológie patria:

- Výskum zameraný na **moc a dominanciu v (post)koloniálnom prekladovom kontexte**, ktorý sa venuje existujúcim prekladom a skúma, ako boli transláty

využívané či zneužívané koloniálnymi mocnosťami na kontrolu a asimiláciu kolonizovaných národov. Častým výsledkom týchto výskumov je zistenie, že preklad zo strany kolonizátorov skresľuje alebo úplne odstraňuje domorodé znalosti a skúsenosti.

- V reakcii na tieto vplyvy sa postkoloniálna translatológia snaží o **kultúrny odpor a dekolonizáciu** prekladu. Prekladateľky z postkoloniálnych spoločností v takýchto kontextoch cielene obnovujú a zachovávajú pôvodné naratívy tak, aby spochybňovali kultúrnu hegemóniu a dominantné koloniálne štruktúry. Tento proces môže pozostávať z prepisovania (rewriting), pri ktorom nové preklady vyzdvihujú naratívy, ktoré boli v starších prekladoch pozmenené či úplne vynechané, ako aj zo znovuobjavenia zabudnutých, zakázaných či nikdy nepublikovaných diel kolonizovaných autorov.
- Zviditeľňovanie **jazykových hierarchií**, ktoré sa týkajú prevažne dominancie západoeurópskych jazykov ako angličtina, francúzština či španielčina v globálnom diskurze. Menšie jazykové skupiny vrátane domorodých boli historicky často marginalizované, potláčané či zakázané a translatológia skúma, ako preklad tieto vplyvy posilňuje alebo oslabuje.
- Otázky súvisiace s **identitami a jazykovou hybriditou**. Mnohí postkoloniálni autori, napríklad kenský akademik a románopisec Ngũgĩ wa Thiong'o či britský spisovateľ indického pôvodu Salman Rushdie vo svojich dielach kombinujú viacero jazykov alebo úplne odmietajú písať jazykom kolonizátoriek. Preklad, ako aj distribúcia

takýchto diel sa musí vyrovnať s etickými otázkami, ktoré tieto komplexné texty kladú.

- V rámci zachovania či prinavrátenia autorskej kontroly nad textom je častým úkazom aj **znovuprekladanie a autopreklad**, pri ktorom postkoloniálni autori prepisujú vlastné diela do rôznych jazykov. Retranslácia môže korigovať predchádzajúce prekladateľské techniky, ktoré prehlbovali mocenské rozdiely na osi kolonizátorky – kolonizované a poukázať na možnosti uvedomele postkoloniálneho prekladu.

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Gayatri Chakravorty Spivak: Politika prekladu

Jadrom článku Gayatri Spivak *Politika prekladu* (*The Politics of Translation,* 1993) je **vnímanie prekladu ako etického a politického aktu**. Jazyk autorka vníma ako neoddeliteľnú súčasť mocenských vzťahov ovplyvnených historickým vývojom. Spivak zároveň prehlbuje a rozširuje Gramsciho koncept **subalternity** (Gramsci 1971; pozri tiež Spivak 1988), ktorým označuje marginalizované skupiny bez priameho prístupu k moci, predovšetkým domorodé obyvateľstvo, ženy a nízkopríjmové skupiny. Tieto vrstvy sú často vylúčené z diskurzu a politickej reprezentácie a Spivak chápe preklad ako jeden z nástrojov udržiavania tohto stavu, keďže ten často skresľuje či úplne vymazáva

hlasy subalterných skupín. Riešením je podľa Spivak uvedomelý prístup k prekladu, v ktorom sú si všetky aktérky **vedomé svojich predsudkov a internalizovaných stereotypov** a cielene sa vyhýbajú prenášaniu západných perspektív na prekladaný text.

Zároveň Spivak vníma preklad ako „najintímnejší akt čítania" (1988, 183) – prekladateľ si podľa nej musí zaslúžiť právo stať sa takýmto intímnym čitateľom. Pri **intímnom preklade** sa namiesto mechanického prenášania významov ponárame do rétoriky, tónu a kultúrnych špecifík pôvodného textu. Doslovný či mechanický preklad môže zbaviť diela ich hlbších významov a posilniť tak koloniálne hierarchie. Spivak tiež poukazuje na dvojitú marginalizáciu žien v koloniálnom kontexte a postkoloniálne štúdiá tak spája s feminizmami v preklade.

Lawrence Venuti: Neviditeľnosť prekladateľa

Neviditeľnosť prekladateľa vo Venutiho provokatívnom diele (*The Translator's Invisibility*, 1995) odkazuje na prekladateľské techniky, ktoré vedome odstraňujú stopy po prekladateľskej činnosti a tvoria plynulý a prirodzene znejúci preklad s úmyslom, aby text znel, akoby bol pôvodne napísaný v cieľovom jazyku. Takéto preklady sa stali očakávanou normou predovšetkým – no nie výlučne – v anglofónnom prostredí a svojimi eliminačnými technikami znižujú intelektuálny a tvorivý vklad prekladateľa. Venuti tento koncept asociuje s **naturalizujúcimi (domesticating) postupmi v prekladoch** a zdôrazňuje, že takéto preklady sú síce pre čitateľa ľahko prijateľné, no vymazávajú kultúrnu inakosť, a tým podporujú etnocentrizmus. Do opozície k týmto technikám Venuti stavia proces

exotizácie[v] **(foreignisation),** ktorý zachováva jazykové a kultúrne prvky východiskového textu aj za cenu toho, že preklad môže pôsobiť menej prirodzene. Namiesto snahy o úplnú plynulosť by prekladatelia mali zachovať kultúrne a jazykové odlišnosti pôvodného diela, čím by zdôraznili rozmanitosť literatúr a zároveň by aktívne zviditeľnili kreatívnu úlohu prekladateľky. Tieto stratégie sú úzko späté s hegemóniou angličtiny a s ňou súvisiacou nerovnováhou v prekladových tokoch na knižnom trhu – počet literárnych diel, ktoré sa prekladajú do angličtiny, je neporovnateľne nižší (štatistiky často hovoria o 3 percentách z celkového objemu umeleckých textov) ako množstvo prekladov z angličtiny do iných jazykov. Tento trend marginalizuje iné kultúry a posilňuje nadradenosť Západu, pretože diela sú pri preklade do angličtiny často výrazne adaptované alebo prekladané selektívne. Do tejto situácie vstupuje **prekladateľ ako kultúrny agent**, ktorý je aktérom literárneho transferu. Jeho zviditeľnením – napríklad v podobe uvedenia prekladateľkinho mena na obale knihy – by sa do širšieho povedomia dostala aj táto mediátorská funkcia.

Medzi kritikov Venutiho teórie neviditeľnosti prekladateľa patrí napríklad Maria Tymoczko (2000), Tarek Shamma (2009) či Serena Bassi (2014), ktorí kritizujú jeho **etnocentrické vnímanie literárnych princípov, simplifikáciu medzikultúrnych binarít** či nevhodné **implikácie pre preklad kultúrne citlivých a tabuizovaných tém**.

Susan Bassnett – Harish Trivedi: Postkoloniálny preklad. Teória a prax

Editovaná kniha *Postkoloniálny preklad. Teória a prax* (*Post-colonial Translation. Theory and Practice,* 1999) bola jedným z prvých pokusov konsolidovať prepojenie medzi postkolonializmom a translatológiou do samostatného vedného pododboru. V jej úvode autorka a autor podčiarkujú fakt, že:

> …preklad neprebieha vo vákuu, ale v kontinuu; nie je to izolovaný akt, ale súčasť neustáleho procesu medzikultúrneho prenosu. Preklad je navyše vysoko manipulatívna činnosť,[vi] ktorá zahŕňa rôzne fázy prenosu cez jazykové a kultúrne hranice. Preklad nie je ani nevinná, ani transparentná aktivita, ale je nabitý významom v každom kroku; len zriedka, ak vôbec, pri ňom možno hovoriť o vzťahu rovnosti medzi textami, autormi alebo systémami.
>
> Trivedi – Bassnett 1999, 2

Autor a autorka zdôrazňujú kľúčovú rolu prekladu v koloniálnych štruktúrach a jednotlivé kapitoly analyzujú, ako bol preklad využívaný **ako nástroj imperiálnej nadvlády, ale aj ako prostriedok odporu voči nej**. Pripomínajú, že preklad je hlboko politický proces, ktorý formuje kultúrnu interakciu a interpretácie dejín. Kým v koloniálnej ére slúžil ako nástroj kontroly, v postkoloniálnom svete sa stáva prostriedkom odboja. Kniha vyzýva na nové chápanie prekladu ako dynamického a ideologického aktu.

Orientácia výskumu po roku 2020

Výskum po roku 2020 sa sústreďuje na rozširovanie translatológie za hranice globálneho severu, a to nie len po stránke výskumných tém, ale aj pri decentralizovaní samotných prekladateľských teórií.

Mattea Cussel: Metodologický nacionalizmus v translatológii: Kritika

Jednou z kritičiek opakovania zastaralých výskumných vzorcov je Mattea Cussel, ktorá vo svojej štúdii Metodologický nacionalizmus v translatológii: Kritika (Methodological Nationalism in Translation Studies: A Critique, 2020) spochybňuje tendenciu translatológie vnímať sociálne a kultúrne fenomény výlučne cez prizmu národných štátov, a sleduje historické korene tohto teoretického rámca od renesancie až po jeho nekritickú adaptáciu v súčasnej translatológii. Tento **metodologický nacionalizmus** podľa nej vedie k binárnemu mysleniu, ktoré redukuje problémy prekladu na dichotómie ako domáce verzus cudzie či východisková kultúra verzus cieľová kultúra, čo výrazne zjednodušuje a splošťuje komplexnú povahu prekladu. Ako reakciu na tieto obmedzenia navrhuje Cussel **empirický prístup, ktorý sa zameriava na sieť čitateľov v transnárodných kontextoch**, ako aj na nové formy solidarity, ktoré lepšie odrážajú prepojený globálny svet.

Sinead Kwok: Postkoloniálne prekladové teórie a jazykový mýtus: integracionistická perspektíva

Kwok v štúdii Postkoloniálne prekladové teórie a jazykový mýtus: integracionistická perspektíva (Postcolonial Translation Theories and the Language Myth: An Integrationist Perspective, 2020) skúma dve postkoloniálne hnutia, ktoré spochybňujú tradičné západné vnímanie prekladu ako jednoduchého prenosu významu medzi dvoma jazykmi. Prvé z týchto hnutí, **postkoloniálny literalizmus, zdôrazňuje formu, štruktúru a materialitu pôvodného textu** namiesto tradičného dôrazu na plynulý a prirodzený preklad významov medzi dvoma jazykmi. Tento prístup sa snaží narušiť koloniálne hierarchie jazyka a poznania tým, že odmieta asimiláciu domorodých či marginalizovaných jazykových foriem do dominantných koloniálnych jazykov. Druhým hnutím je **antropofágia**, brazílsky postkoloniálny kultúrny a literárny smer (pozri Andrade 1991), ktorý si metaforicky privlastňuje koloniálny proces prostredníctvom konceptu kanibalizmu. Akcentuje myšlienku, že namiesto pasívneho prijímania alebo napodobňovania západných kultúrnych modelov by kolonizované kultúry mali **pohltiť a stráviť európske vplyvy a pretvoriť ich na niečo jedinečné a vlastné**. Obe tieto postkoloniálne prekladateľské teórie majú za cieľ oslobodiť sa od tzv. „jazykového mýtu“, teda od predstavy, že jazyky sú pevne stanovené kódy asociované s národnými štátmi a umožňujú priamy preklad.

Literatúra

Andrade, Oswald de. 1991. Cannibalist Manifesto. In *Tropicalia: A Revolution in Brazilian Culture*, ed. Christopher Dunn, 38–47. Translated by Leslie Bary, Austin: University of Texas Press.
Asad, Talal. 1986. The Concept of Cultural Translation in British Social Anthropology. In *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*, eds. James Clifford – George E. Marcus, 141–164. Berkeley a Los Angeles: University of California Press.
Bassi, Serena. 2014. Tick as Appropriate: (A) Gay, (B) Queer, or (C) None of the Above: Translation and Sexual Politics in Lawrence Venuti's A Hundred Strokes of the Brush Before Bed. *Comparative Literature Studies* 51, 2: 298–320.
Bhabha, Homi K. 1994. *The Location of Culture*. Londýn: Routledge.
Cussel, Mattea. 2020. Methodological Nationalism in Translation Studies: A Critique. *Translation and Interpreting Studies. The Journal of the American Translation and Interpreting Studies Association* 16, 1: 1–18. DOI: https://doi.org/10.1075/TIS.19035.CUS.
Gramsci, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks. Edited and Translated by Quintin Hoare and Geoffrey Nowell-Smith*. New York: International Publishers.
Kwok, Sinead. 2020. Postcolonial Translation Theories and the Language Myth: An Integrationist Perspective. *Language Sciences* 80 (101286). DOI: https://doi.org/10.1016/j.langsci.2020.101286.
Lefevere, André. 1992. *Translation, Rewriting, and the Manipulation of Literary Fame*. Londýn a New York: Routledge.
Mukherjee, Sujit. 1981. *Translation as Discovery and Other Essays on Indian Literature in English Translation*. Hyderabad: Orient Longman.
Popovič, Anton. 1983. *Originál – preklad*: *Interpretačná terminológia.* Bratislava: Tatran.
Shamma, Tarek. 2009. The Exotic Dimension of Foreignizing Strategies. In *Translation and the Manipulation of Difference: Arabic Literature in Nineteenth-Century England*, ed. Tarek Shamma, 49–85. Manchester: St Jerome Publishing.

Spivak, Gayatri Chakravorty. 1993. The Politics of Translation. *Outside in the Teaching Machine*, 179–200.
Spivak, Gayatri Chakravorty. 1988. Can the Subaltern Speak? *Marxism and the Interpretation of Culture*. DOI: https://doi.org/10.4135/9781446212233.n7.
Trivedi, Harish – Susan Bassnett. 1999. *Post-Colonial Translation. Theory and Practice*. Londýn a New York: Routledge.
Tymoczko, Maria. 2000. Translation and Political Engagement. *The Translator* 6, 1: 23–47. DOI: https://doi.org/10.1080/13556509.2000.10799054.
Venuti, Lawrence. 1995. *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Londýn a New York: Routledge.

5. Preklad a sexualita

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

V 80. rokoch 20. storočia sa do rôznych oblastí výskumu dostáva kategória rodu, a to najmä po publikovaní kľúčového článku Joan Wallach Scott (1986), ktorý kategóriu rodu etabluje ako výskumne podnetnú analytickú prizmu. Popri kategórii rodu sa rozvíjala tiež kategória sexuality, ktorá konceptuálnu autonómnosť nadobudla v posledných rokoch. Rod aj sexualita v tomto zmysle úzko súvisia s tým, ako jednotlivé odbory vrátane translatológie interagujú s **feminizmami**, **queer teóriou**, **trans teóriou** či **štúdiami sexuality**. V tejto novej oblasti translatologického výskumu výraznejšie príspevky nachádzame okrajovo v 90. rokoch, intenzívnejšie sa sféra rozvíja až v druhej dekáde 21. storočia. Pritom spojenie translatológie a sexuality, ako podotýka Christopher Larkosh (2011, 2), sa veľmi jasne núka do pozornosti už vďaka tomu, že James S. Holmes, ktorý zohral významnú rolu pri konštituovaní translatológie, bol tiež príslušníkom sexuálnej menšiny, zakladateľom amsterdamského gay a lesbického kníhkupectva a spoluzakladateľom ďalšej akademickej disciplíny, ktorá sa v holandčine nazýva homostudies.

Koncept sexuality sa v *Routledge encyklopédii translatológie* prvýkrát ako samostatné heslo objavuje až v treťom vydaní (Baker – Saldanha, 2020). Prvé vydanie (Baker 1998) neobsahuje kľúčové slovo „sexualita“ (sexuality) vôbec a druhé (Baker – Saldanha 2009) spája kategóriu rodu a sexuality do jedného hesla (von Flotow 2009). Heslo

do tretieho vydania napísala Serena Bassi (2020), autorka pripravovanej monografie *Nesprávne preklady menšiny: Tvorba queer sveta v Taliansku po roku 1968* (*Mistranslating Minority: Queer World-Making in Italy after 1968*) a začína ho práve odkazom na Larkoshovo pozorovanie. Bassi zároveň hneď v úvode dodáva, že táto marginalizácia sexuality v translatológii je prekvapivá aj preto, že niektoré z najvýznamnejších kritických prístupov k prekladu – **teória performativity** Judith Butler (2003 [1990]) či Foucaultov prístup k analýze **vzťahu medzi mocou a poznaním** (1999 [1976]) – priamo vychádzajú z kritického aplikovania sexuality ako analytickej kategórie. Navyše v translatológii etablované rodové a feministické prizmy sa často opierajú o implicitné odkazy na lesbickú politiku a poetiku lesbických autoriek bez toho, aby explicitne pertraktovali sexualitu ako prizmu poznávania.

Výskum sexuality a prekladu sa podľa Bassi (2020, 522) v prvých dvoch desaťročiach 21. storočia venoval štyrom hlavným oblastiam:

- **Transnacionálne šírenie nebinárnych kategórií rodových a sexuálnych identít** – výskum sa zameriava na to, ako sa označenia ako „lesba", „gay" či „queer" prispôsobujú lokálnym jazykovým a kultúrnym podmienkam.
- Šírenie **teórií sexuality** 19. a 20. storočia.
- Interlingválny **preklad homosexuálnych sociolektov** (napríklad preklad „camp" queer sociolektu medzi kultúrami, v ktorých môže v rôznych kontextoch nadobúdať rôzne hodnoty; Harvey 1998).
- **Cenzúra** a odpor voči nej (zo slovenských prác pozri Spišiaková 2019, 2021).

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Jose Santaemilia: Rod, sex a preklad. Manipulácia identít

Jednou z prvých knižných publikácií, ktorá sa venovala sexualite v preklade bol *Rod, sex a preklad. Manipulácia identít* (*Gender, Sex and Translation. The Manipulation of Identities*, 2005a), ktorú editoval Jose Santaemilia. K textom, ktoré sa zo skúmaných problémov výrazne venujú práve sexualite, patrí aj editorova kapitola Preklad sexuality/Sexualita prekladu: Fanny Hill v španielčine (The Translation of Sex/The Sex of Translation: Fanny Hill in Spanish, 2005b), v ktorej autor analyzuje prekladateľské stratégie v štyroch španielskych prekladoch erotického románu Johna Clelanda z 18. storočia *Pamäti ženy rozkoše* (*Memoirs of a Woman of Pleasure*, 1748).[vii]

Román tematizuje ženskú sexualitu zobrazovanú z mužskej perspektívy a pre mužské publikum a Santaemilia skúma štyri španielske preklady publikované po smrti diktátora Franca v 70. rokoch 20. storočia – tri z nich vytvorili muži a jeden žena. Autor zisťuje, že prekladateľka zjemňuje explicitné sexuálne výrazy, volí menej priame ekvivalenty a miestami do textu vkladá morálny hodnotiaci tón. Santaemilia zdôrazňuje, že **preklad sexuality je vždy politický akt** podmienený sociálnymi normami, cenzúrou a ideológiou danej doby.

Heike Bauer: Sexológia a preklad: Kultúrne a vedecké interakcie v modernom svete

V editovanej knihe *Sexológia a preklad: Kultúrne a vedecké interakcie v modernom svete* (*Sexology and Translation: Cultural and Scientific Encounters Across the Modern World*, 2015a) Heike Bauer skúma vzájomné prepojenie medzi sexológiou a prekladom ako dynamickým procesom, ktorý ovplyvnil formovanie a šírenie vedomostí o sexualite. Kniha je rozdelená do troch hlavných častí. Prvá z nich prostredníctvom prekladovej prizmy skúma kľúčové pojmy moderného sexuálneho diskurzu ako sú **frigidita**, **darvinizmus**, **subjektivita** či **inverzia** a analyzuje, čo nám môžu povedať o prepojení vedeckej a literárnej kultúry pri formovaní moderného chápania sexuality. Druhá časť sa zameriava na globálne siete, ktoré ovplyvnili vznik modernej sexológie a skúma preklady sexuálnych ideí a praktík v konkrétnych jazykových a kultúrnych kontextoch. Záverečná sekcia knihy sa venuje tomu, ako sa recipovali sexologické myšlienky a ako sa následne transformovali do nových politických, disciplinárnych a subkultúrnych kontextov (Bauer 2015b, 10).

Bauer sa v celej knihe opiera o **postkoloniálnu** a **queer teóriu** a **kritizuje tradičný západocentrický pohľad na sexológiu**. Preklad totiž nielen sprostredkúva vedomosti, ale ich aj mení a formuje, a to je zásadné aj pre pochopenie toho, ako sa vyvíjali a globalizovali predstavy o sexualite. Kniha predstavuje preklad ako aktívny a často politický proces, ktorý môže normalizovať sexuálne identity, ale aj spochybňovať dominantné diskurzy a otvárať priestor pre nové formy vedomostí.

Orientácia výskumu po roku 2020

Brian James Baer – Serena Bassi: Routledge príručka prekladu a sexuality

Vývin výskumu v oblasti vyústil do prípravy prvej koncentrovanej príručky špeciálne zameranej na kategóriu sexuality a prekladu (Baer – Bassi 2024). Editoval ju translatológ a rusista Brian James Baer – okrem iného autor monografie *Queer teória a translatológia: Jazyk, politika, túžba* (*Queer Theory and Translation Studies. Language, Politics, Desire*, 2021) – so Serenou Bassi.[viii]

Teoretické kapitoly knihy sa venujú predstaveniu a analýze kľúčových konceptov v kontexte prekladu: **vytyčovaniu hraníc** (Sergey Tyulenev), **cenzúre** (Brian James Baer), **erotizmu** (Michelle Woods), **intersekcionalite** (Corine Tachtiris), **normativite** (Vojko Gorjanc), **somatike** (Douglas Robinson) a **translingvizmu** (David Gramling). Prípadové štúdie sa zameriavajú na preklad čínskej erotiky (Lintao Qi), gejší (Haruka Ogawa), dievčenstva (Jonathan Evans – Ting Guo), *Kámasútry* (Babli Moitra Saraf), libertínstva (Clorinda Donato), menšín (Zohar Weiman-Kelman), pornografie (Colette Colligan), queer drámy (Ben De Witte), queer teórie (Robert Gillett), sexuálnej identity (Trask Roberts), transfeministického aktivizmu (Michela Baldo) a transrodovej identity (Javier de la Morena-Corrales).

Baer s Bassi (2024a) v úvodnom prehľade podávajú genézu výskumov v tomto interdisciplinárnom poli. Prvé pokusy translatológie vo výskume sexu a sexuality sa z ich pohľadu zameriavali najmä na prípadové štúdie (jednotliví prekladatelia, autorky, texty), postupne sa záujem rozšíril z literatúry aj na

medicínske a iné odborné texty a v poslednom období aj na rôzne kultúrne fenomény ako sú aktivistické prekladateľské siete, online fansubbing (fanúšikovská tvorba titulkov) či kultúrna adaptácia komiksov. Výskumný záujem sa zároveň presúva od veľkých západoeurópskych jazykov k odlišným lingvistickým a geografickým kontextom ako sú jazyky menšín, slavistika alebo blízkovýchodné, latinskoamerické či východoázijské štúdiá. Smerovanie výskumu, ktoré predstavuje editorstvo, **posúva predmet záujmu ďalej od sexuality ako sexuálnej orientácie** a viac sa opiera o **spojenie translatológie s queer štúdiami, ktoré dekonštruujú stabilné identity** (Baer – Bassi 2024a, 2). Výskumy obsiahnuté v knihe zároveň silne akcentujú **intersekcionalitu** výskumu. Kritická translatológia a v rámci nej aj výskum sexuality a prekladu môžu z pohľadu editorstva významne prispieť k dekonštrukcii dominantných režimov poznania a narúšaniu mocenských hierarchií.

V závere si výberovo všimneme jednu z kapitol príručky – Preklad a vytyčovanie hraníc (Translation and Bordering) od Sergeya Tyuleneva (2024). Autor sa tu na preklad pozerá ako na hraničný fenomén, ktorý funguje ako sprostredkovateľ medzi interagujúcimi subjektmi. V kontexte **ruskej queer komunity** analyzuje preklad na webovej stránke gay.ru (neskôr xgay.ru, aktuálne xgayru.info) a jeho úlohu pri formovaní identity a sociálneho diskurzu. Tyulenev využíva **queer etnometodológiu** na to, aby zistil, ako ruská LGBTQ+ komunita vníma a využíva preklad na vytváranie svojho miesta v spoločnosti.

V Rusku je queer preklad historicky aj aktuálne silne ovplyvnený **homofóbnym politickým a sociálnym kontextom**, čo sa prejavuje cenzúrou a jazykovými stratégiami používanými na obchádzanie obmedzení. Tyulenev sa zaoberá aj otázkou anglicizmov v ruskom queer diskurze. Pojem *coming out* je napríklad na xgay.ru často ponechaný v angličtine alebo je transliterovaný do

ruštiny, čo naznačuje, že ruská queer komunita si osvojila globálny diskurz. Táto situácia vedie k **napätiu medzi potrebou vyjadrenia lokálnej skúsenosti a prijímaním globálnych modelov queer identity**.

Preklad na xgay.ru prepája ruskú a globálnu LGBTQ+ komunitu, pričom nejde o jednostranný import západných modelov, ale skôr o **hľadanie svojho miesta medzi globálnym a lokálnym** queer diskurzom. Preklad a online platforma teda umožňujú vytvárať transnacionálnu komunitu, ktorá sa podporuje naprieč rôznymi hranicami. V kapitole autor cituje vyjadrenie podpory pre komunitu stránky gay.ru od návštevníčky, ktorá sa identifikuje ako americká lesba. Tyulenev príspevok komentuje takto:

> Autorka komentára nevyjadruje len svoje sympatiu a lásku, ale odkazuje aj na tím (tým, že spomína názov stránky) a celú ruskú queer komunitu prostredníctvom láskyplného oslovenia „bratia" [brethren, pozn. I. H.], ktoré preberá z kresťanských komunít. Tento spôsob oslovenia naznačuje existenciu transnacionálnej komunity, ktorej súčasťou sú ako adresantka, tak aj tí a tie, ku ktorým sa prihovára. Oslovenie zároveň rezonuje s odkazom na gay.ru, ktorým sa na stránke obracajú na gayov a lesby v zahraničí. Most spája komunity v Rusku a za jeho hranicami a ulica, ktorú vytvára preklad, umožňuje pohyb oboma smermi.
>
> Tyulenev 2024, 24

V závere Tyulenev zdôrazňuje, že queer preklad je aktívny sociálny proces, ktorý prispieva k politickému aktivizmu a formovaniu queer identity v represívnom prostredí. Preklad teda nie je len

lingvistickou operáciou, ale aj **nástrojom vzdoru**, ktorý pomáha ruskej LGBTQ+ komunite artikulovať svoje skúsenosti a bojovať za svoje práva.

Literatúra

Baer, Brian James – Serena Bassi. 2024a. *Introduction: A Second Take on Sexualities.* In *The Routledge Handbook of Translation and Sexuality*, eds. Brian James Baer – Serena Bassi, 1 – 11. Londýn a New York: Routledge.

Baer, Brian James – Serena Bassi, eds. 2024b. *The Routledge Handbook of Translation and Sexuality*. Londýn a New York: Routledge.

Baker, Mona, ed. 1998. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 1. vydanie. Londýn a New York: Routledge.

Baker, Mona – Gabriela Saldanha, eds. 2009. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2. vydanie. Londýn a New York: Routledge.

Baker, Mona – Gabriela Saldanha, eds. 2020. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 3. vydanie. Londýn a New York: Routledge.

Bassi, Serena. 2020. Sexuality. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 3. vydanie, eds. Mona Baker – Gabriela Saldanha, 522 – 526. Londýn a New York: Routledge.

Bauer, Heike. 2015a. Introduction. Translation and the Global Histories of Sexuality. In *Sexology and and Translation: Cultural and Scientific Encounters across the Modern World*, ed. Heike Bauer, 1 – 14. Philadelphia, PA: Temple University Press.

Bauer, Heike, ed. 2015b. *Sexology and Translation: Cultural and Scientific Encounters across the Modern World*. Philadelphia: Temple University Press.

Butler, Judith. 2003 [1990]. *Trampoty s rodom*. Preklad Jana Juráňová. Bratislava: Aspekt.

Cleland, John. 1929. *Fanny Hill. Memoáry nevěstky*. Preklad K. J. Obrátil. [Praha]: [V. Petr].

Cleland, John. 1991. *Fanny Hillová. Memoáry kurtizány*. Preklad Zdeněk Abé. Praha: Iris.

Cleland, John. 1999. *Fanny Hill: Paměti rozkošnice*. Preklad Karel Holman. Praha: Iris.

Foucault, Michel. 1999 [1976]. *Dějiny sexuality I: Vůle k vědění*. Preklad Čestmír Pelikán. Praha: Hermann a synové

Harvey, Keith. 1998. Translating Camp Talk: Gay Identities and Cultural Transfer. *The Translator* 4, 2: 295 – 320. https://doi.org/10.1080/13556509.1998.10799024.
Hostová, Ivana. 2022. Queer Perspectives in Translation Studies: Notes on Two Recent Publications. *World Literature Studies* 14, 1: 61 – 78. DOI: https://doi.org/10.31577/WLS.2022.14.1.5.
Larkosh, Christopher. 2011. Introduction. Re-Engendering Translation. In *Re-Engendering Translation. Transcultural Practice, Gender/Sexuality and the Politics of Alterity*, ed. Christopher Larkosh, 1 – 9. Londýn a New York: Routledge.
Santaemilia, Jose, ed. 2005a. *Gender, Sex and Translation. The Manipulation of Identities*. Londýn a New York: Routledge.
Santaemilia, Jose. 2005b. The Translation of Sex/The Sex of Translation: Fanny Hill in Spanish. In *Gender, sex and translation. The Manipulation of Identities*, ed. José Santaemilia, 117 – 136. Londýn a New York: Routledge.
Scott, Joan Wallach. 1986. Gender: A Useful Category of Historical Analysis. *The American Historical Review* 91, 5: 1053 – 1075.
Spišiaková, Eva. 2019. „We've called her Stephen": Czech Translations of The Well of Loneliness and their Transgender Readings. *Target* 32, 1: 144 – 162.
Spišiaková, Eva. 2021. *Queering Translation History. Shakespeare's Sonnets in Czech and Slovak Transformations*. Londýn a New York: Routledge.
Tyulenev, Sergey. 2024. Translation and Bordering. In *The Routledge Handbook of Translation and Sexuality*, eds. Brian James Baer – Serena Bassi, 15 – 28. Londýn a New York: Routledge.
von Flotow, Luise. 2009. Gender and Sexuality. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2. vydanie, eds. Mona Baker – Gabriela Saldanha, 122 – 126. Londýn a New York: Routledge.

6. Preklad a transrodovosť

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Prepojenie transrodových tém s prekladom úzko súvisí s témami feminizmov a sexuality v preklade a je priamym vyústením prieniku prekladu s rodovými štúdiami a myslením o rode v spoločenských, kultúrnych a jazykových kontextoch. Transrodové témy, ktoré do translatológie prenikajú v 2. dekáde 21. storočia (Asimakoulas 2012; Casagranda 2011, 2014), spájajú rámcové otázky trans teórie zastúpené prácami osôb ako Judith Butler (1990, 2024) či Jack Halberstam (2005, 2011) a prepájajú ich s otázkami jazykového transferu. Témami výskumu v oblasti prekladu a transrodovosti sú **sféry a miesta, ktoré nepatria do tradičných binarít muž/žena**, a tieto otázky sa odrážajú aj do pochybností, ktoré téma vnáša do tradičných translatologických opozícií ako originál/preklad, východisková/cieľová kultúra či naturalizácia/exotizácia. Transrodové myslenie ďalej kladie dôraz na **fluiditu, poróznosť a nejasnosť pevných hraníc,** ktoré sa premietajú do chápania úlohy konceptov ako lingua franca, monolingvizmus, nepreložiteľnosť či autorský zámer. Hľadanie priesečníkov medzi týmito dvomi oblasťami je ďalej komplikované v anglickom prostredí, kde slová *translation* a *transgender* obsahujú rovnakú predponu *trans-* (z lat. trāns – cez, skrz, za), čím otvárajú priestor na prieniky v metodologickom aj metaforickom poli.

Signifikantnú časť výskumu v prekladateľskej praxi tvoria otázky **ako vyriešiť problém rodovo neutrálneho jazyka** (ako napríklad anglické použitie „neopronouns“ teda novozámen alebo

rodovo neutrálneho označenia tretej osoby „they“ – oni) do jazykov, ktorých gramatický systém si vyžaduje výber medzi dvomi či viacerými rodovými kategóriami. K týmto jazykom patrí aj slovenčina. V neposlednom rade táto oblasť zahŕňa **témy identity, sebaurčenia, aktivizmu a komunitnej angažovanosti**, a to v otázke translátov aj samotných prekladateľov či tlmočníkov a v intersekčných rámcoch sa kombinuje s ďalšími osami marginalizácie (zdravotné postihnutie, rasa a i.).

V slovenskom kontexte je zatiaľ výskum o transrodovosti v preklade vo svojich počiatkoch, a jeho progres je zachytený primárne v podobe záverečných prác (Strinková 2017; Sárkány 2024; Rovný 2023). Tieto výskumy vyzdvihujú nedostatok jasných usmernení vo veci prekladu nebinárneho jazyka do slovenčiny, ktoré boli zatiaľ spracované len v podobe individuálnych odporúčaní či čiastkových prieskumov (Vargicovie 2022; Séleš 2018).

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Kľúčovým momentom vo výskume transrodovosti v preklade bolo špeciálne číslo časopisu *Štvrťročník transrodových štúdií* s názvom *Prekladať transrodovosť* (*Translating transgender*, Gramling – Dutta 2016). Napriek tomu, že nejde o translatologický časopis a viaceré články využívajú metodologické postupy z iných oblastí, číslo ponúka **široké spektrum štúdií, ktoré výrazne rozširujú poznanie v oblasti transrodovosti v preklade**, a ktoré sa stali základom pre mnohé ďalšie výskumné smery. Štúdie sú geograficky rôznorodé a venujú sa oblastiam ako je transrodový aktivizmus v gramaticky rigidnej islandčine (Josephson – Einarsdóttir 2016) či

preklad príbehov indickej komunity *hidžra* (Roy 2016). Autorstvá zároveň siahajú po rôznych témach – venujú sa transrodovým memoárom (Baer 2016), archivovaniu internetových zdrojov s transrodovou tematikou (Dame 2016) či konceptom rodovo variabilných tiel v rabínskych textoch (Strassfeld 2016). V úvodnom príspevku si Gramling a Dutta všímajú,

> ako málo primárnych a sekundárnych textov o transrodových životoch a myšlienkach bolo v priebehu storočí formálne preložených z jedného jazyka do druhého. Zároveň však boli v histórii transrodové, rodovo variabilné a rodovo nekonformné osoby **vyhnancami, prekladateľmi, jazykovými mediátormi a viacjazyčnými jednotlivcami častejšie a intenzvínejšie než ich cisrodové protipóly**.
>
> Gramling – Dutta 2016, zvýr. E. S.

Douglas Robinson: Transrodovosť, preklad, translingválne oslovenie

Monografia Douglasa Robinsona *Transrodovosť, preklad, translingválne oslovenie* (*Transgender, Translation, Translingual Address*, Robinson 2019) je prvou ucelenou knihou, ktorá sa zaoberá otázkou transrodovosti v preklade a ktorá mapuje, ako vedomie transrodovosti „ovplyvňuje chápanie dialogických vzťahov medzi

komunitami a v samotných komunitách“ (Robinson 2019, x). Monografia sa primárne opiera **o teoretické chápanie transrodovosti a prekladu v metaforických rovinách založených na vnímaní prekladu ako manipulačného aktu** (por. poznámku vi) a nachádza paralely medzi skúsenosťami transrodových osôb pri hľadaní pozícií medzi rodovými kategóriami a prekladateľmi pohybujúcimi sa v medzijazykovom a medzikultúrnom priestore.

Orientácia výskumu po roku 2020

Emily Rose: Preklad trans identity: (Pre)pisovanie nerozhodnuteľných textov a tiel

Kniha *Preklad trans identity: (Pre)pisovanie nerozhodnuteľných textov a tiel* (*Translating Trans Identity: (Re)Writing Undecidable Texts and Bodies*, 2021) od Emily Rose sa zaoberá otázkami prekladu v situáciách rodovej aj textovej nerozhodnuteľnosti. Rose využíva interdisciplinárny metodologický rámec, ktorý kombinuje prvky z translatológie, transrodovej teórie a queer teórie a aplikuje ho na analýzu prekladov dvoch transrodových, dvoch intersex a dvoch bezrodových textov. Vybrané zdroje vynikajú intertextualitou, fenoménom nedôveryhodných rozprávačov, otvorenými koncami a inými prvkami nerozhodnosti a nejasnosti, ktoré Rose pokladá za **typické znaky textov napísaných transrodovými osobami**. Kniha texty podrobuje experimentálnym prekladovým metódam ako sú palimpsesty, lipogramy, hypertexty či techniky vystrihovania v teoretických rámcoch myslenia autorov ako Jacques Derrida či Gilles Deleuze. Tieto techniky ústia do **podnetných záverov**

o hravosti, kreativite, fluidite a výhodách konceptu nerozhodnuteľnosti v prekladovej praxi.

Vasiliki Misiou: Boj so slovami pri hľadaní bezrodovej identity: Argonauti Maggie Nelson v gréčtine

Misiou sa vo svojej štúdii Boj so slovami pri hľadaní bezrodovej identity: Argonauti Maggie Nelson v gréčtine (Struggling With Words in a Quest for a Gender-Free Identity: Maggie Nelson's the Argonauts in Greek, 2024) zaoberá experimentálnym dielom Maggie Nelson *Argonauti* (*The Argonauts*, 2015), ktoré prekračuje hranice žánrových obmedzení v autoteoretickom príbehu o rodine, transrodovosti, tehotenstve, medziľudských vzťahoch a jazykových obmedzeniach.[ix] Misiou v článku skúma možnosti prekladu *Argonautov* do gréčtiny ako jazyka s výraznou prítomnosťou gramatického rodu a **analyzuje výzvy spojené s prekladom pôvodne neutrálnych výrazov, ktoré si v preklade vyžadujú rodovo jednoznačné zaradenie**. Cieľom článku je demonštrácia kreatívnych prístupov, ktorými je možné tieto zdanlivo neprekonateľné problémy vyriešiť tak, aby sa zachoval autorský zámer a aby preklad zároveň rešpektoval štruktúru cieľového jazyka.

MJ Jones: Kde sú moji ľudia? Argumenty za kultúrne kompetentných tlmočníkov

Otázke tréningu tlmočníkov do posunkového jazyka pre prácu s transrodovými ľuďmi, ktorí zároveň stoja na priesečníku viacerých marginalizovaných identít, sa venuje článok od autorstva MJ Jones Kde sú moji ľudia? Argumenty za kultúrne kompetentných

tlmočníkov (Where are My People? The Case for Culturally Competent Interpreters, 2020). Jones v práci prepája transrodovosť s otázkami sexuality, rasovej príslušnosti a zdravotného postihnutia a vyzdvihuje jeden z princípov spravodlivosti pre zdravotne postihnutých (Disability Justice Principles), ktorým je, že „nikto nesmie byť vynechaný". Štúdia skúma, **ako prítomnosť tlmočníčok, ktoré nie sú súčasťou týchto marginalizovaných skupín** (teda sú cisrodové a heterosexuálne osoby či ľudia bielej farby pleti) **ovplyvňuje skúsenosti príjemcov tlmočenia, ktorí sú súčasťou týchto skupín.**

Výskum ukazuje, že nedostatok tlmočníkov so širokým spektrom identít vedie k fenoménom ako sú mikroagresie či neadekvátny jazykový transfer v situáciách, keď tlmočníčky nepoznajú terminológiu súvisiacu s LGBTQ+ komunitami alebo ju nie sú schopné pretlmočiť. Naopak, respondenti vyzdvihujú skúsenosti s tlmočníkmi, ktorí mali predchádzajúce skúsenosti s prácou s marginalizovanými skupinami a s ktorými bolo jednoduchšie nadviazať dôverný vzťah. Tieto výsledky by však podľa Jones nemali znamenať, že tlmočeniu pre ľudí z marginalizovaných skupín by sa mali venovať výlučne tlmočníčky z týchto skupín. Riešením sú namiesto toho **tréningové možnosti pre tlmočníctvo so zameraním na kultúrne kompetencie, na tvorbe ktorých by sa priamo podieľali transrodové a inak marginalizované osoby**. Jones zároveň vyzdvihuje aj dôležitosť sebapoznania samotných profesionálov a ich iniciatívu k sebazdokonaľovaniu.

Literatúra

Asimakoulas, Dimitris. 2012. Dude (Looks Like a Lady). *The Translator* 18, 1: 47–75.

Baer, Brian James. 2016. Translation, Transition, Transgender: Framing the Life of Charlotte von Mahlsdorf. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 3, 3–4: 506–23. DOI: https://doi.org/10.1215/23289252-3545191.

Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble - Feminism and the Subversion of Identity*. Londýn a New York: Routledge. DOI: https://doi.org/10.1016/j.jconhyd.2010.08.009.

Butler, Judith. 2024. *Who's Afraid of Gender?* New York: Farrar, Straus and Giroux.

Casagranda, Mirko. 2011. Trans/Gendering Translations? Crossing Gender in Translation. In *Translating Gender*, eds. Eleonora Federici – Manuela Coppola – Michael Cronin – Renata Oggero, 205–14. Bern a New York: Peter Lang.

Casagranda, Mirko. 2014. Bridging the Genders? Transgendering Translation Theory and Practice. In *Bridging the Gap between Theory and Practice in Translation and Gender Studies*, eds. Eleonora Federici – Vanessa Leonardi, 112–21. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

Dame, Avery Phelan. 2016. Mapping the Territory: Archiving the Trans Website in an Age of Search. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 3, 3–4: 628–36. DOI: https://doi.org/10.1215/23289252-3545311.

Gramling, David – Aniruddha Dutta. 2016. Introduction. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 3, 3–4: 333–56. DOI: https://doi.org/10.1215/23289252-3545083.

Halberstam, Jack. 2005. *In a Queer Time and Place: Transgender Bodies, Subcultural Live*. New York a Londýn: New York University Press.

Halberstam, Jack. 2011. *The Queer Art of Failure*. *Performance Research*. Durham, NC: Duke University Press. DOI: https://doi.org/10.1080/13528165.2014.908091.

Jones, MJ. 2020. Where Are My People? The Case for Culturally Competent

Interpreters. *Jcscore* 6, 1: 102–36. DOI: https://doi.org/10.15763/issn.2642-2387.2020.6.1.102-136.
Josephson, Jyl – Þorgerður Einarsdóttir. 2016. Language Purism and Gender. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 3, 3–4: 376–87. DOI: https://doi.org/10.1215/23289252-3545107.
Misiou, Vasiliki. 2024. Struggling With Words in a Quest for a Gender-Free Identity: Maggie Nelson's the Argonauts in Greek. *Bridge: Trends & Traditions in Translation & Interpreting Studies* 5, 2: 24–45.
Nelson, Maggie. 2015. *The Argonauts*. Minneapolis: Graywolf Press.
Robinson, Douglas. 2019. *Transgender, Translation, Translingual Address*. New York a Londýn: Bloomsbury Academic.
Rose, Emily. 2021. *Translating Trans Identity: (Re)Writing Undecidable Texts and Bodies*. Londýn a New York: Routledge. DOI: https://doi.org/10.4324/9780367369972.
Rovný, Denis. 2023. Translation Ethics and Principles of Professional Performance of an Interpreter. Bakalárska diplomová práca. Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioFormChildQKE4B&sid=C0DEB8E07572332BAF230915805F&seo=CRZP-detail-kniha. [cit. 12. 1. 2025]
Roy, Jeff. 2016. Translating *Hijra* into Transgender. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 3, 3–4: 412–32. https://doi.org/10.1215/23289252-3545131.
Sárkány, Zoltán. 2024. Problematika prekladu rodovo neutrálneho jazyka do slovenčiny. Bakalárska diplomová práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioFormChildC1426&sid=CAE3E57F1FDC62BA28B5D5E8C24F&seo=CRZP-detail-kniha. [cit. 12. 1. 2025]
Séleš, Jakub. 2018. Agender bezrod: Potreba a aplikácia neutrálneho gramatického rodu v slovenskom jazyku. Čerčany.
Strassfeld, Max. 2016. Translating the Human: The Androginos in Tosefta Bikurim. *TSQ: Transgender Studies Quarterly* 3, 3–4: 587–604. https://doi.org/10.1215/23289252-3545263.
Strinková, Stanislava. 2017. Neutrálny jazyk. Magisterská diplomová práca.

Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioFormChildG101T&sid=691191F73B2EFEEBE4ACA8823DCA&seo=CRZP-detail-kniha. [cit. 12. 1. 2025]

Vargicovie, Victory. 2022. *Nebinárna príručka*. https://nebinarna-prirucka.netlify.app/ [cit. 23. 11. 2024]

7. Preklad a zdravotné postihnutie

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Zatiaľ čo prieniky prekladu s feminizmami, queer teóriou či kritickými rasovými štúdiami sú už relatívne etablovanými subdisciplínami translatológie, kritická teória zdravotného postihnutia[x] (critical disability studies) sa do povedomia výskumu v preklade dostala len v posledných dekádach. Výskum na prieniku týchto oblastí sa zakladá na postštrukturalistickom vnímaní jazykových systémov a **chápe zdravotné postihnutie ako kritickú prizmu, cez ktorú je možné skúmať preklad** podobne ako je to s kategóriami ako rod, sexualita či rasová príslušnosť. Podľa Dohovoru o právach osôb so zdravotným postihnutím OSN je táto kategória definovaná nasledovne:

> Osoby so zdravotným postihnutím zahŕňajú osoby s dlhodobými telesnými, mentálnymi, intelektuálnymi alebo zmyslovými postihnutiami, ktoré v súčinnosti s rôznymi prekážkami môžu brániť ich plnému a účinnému zapojeniu do života spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými.
>
> Organizácia Spojených Národov 2010

Základom pre výskum prekladu so zameraním na ľudí so zdravotným postihnutím je takzvaný **sociálny model vnímania zdravotného postihnutia**. Tento model, ktorý sa do povedomia dostal vďaka aktivizmu v 90. rokoch 20. storočia, bol vyvinutý v opozícii k dovtedajšiemu tzv. **medicínskemu modelu**, ktorý vníma postihnutie ako individuálny problém človeka s postihnutím a jeho teoretickým cieľom je odstránenie postihnutia, a teda „normalizácia" takéhoto jedinca. **Sociálny model naopak vníma zdravotné postihnutie ako štruktúrny problém, ktorý sa prejavuje v podobe spoločenských bariér a prekážok**[xi] (ako napríklad chodníky neprispôsobené pre osoby so zníženou mobilitou či nedostatok tlmočníkov do posunkového jazyka), a ktorý bráni ľuďom s postihnutím v plnohodnotnej účasti na spoločenskom živote.

Ďalším dôležitým konceptom je **ableizmus (ableism),** ktorý je definovaný ako diskriminácia alebo predsudky voči ľuďom so zdravotným postihnutím. Prejavuje sa rôzne – negatívnymi stereotypmi, sociálnym vylúčením, architektonickými bariérami či nedostatočným prístupom k vzdelaniu a zamestnaniu. Tento termín poukazuje na systémové nerovnosti, ktoré znevýhodňujú osoby so zdravotným postihnutím v spoločnosti.

- Základom prieniku tejto oblasti s translatológiou je skúmanie **lingvistickej konceptualizácie ľudského tela a jeho ne/funkcionality** v širšom historickom, spoločenskom a interkultúrnom kontexte. V tomto smere sa tiež skúma **binarita opozície zdravia a choroby** a ich odlišné vnímanie v medzikultúrnom a medzipriestorovom jazykovom transferi.
- Súčasťou tohto prieniku je aj kritická analýza sociálneho konštruktu **normality**, ktorú do odvetvia priniesol Lennard

Davis (1995). V knihe *Nútená normalita: postihnutie, hluchota a telo* (*Enforcing Normalcy: Disability, Deafness and the Body*) autor poukazuje na fakt, že normalita (normalcy) je relatívne novým konceptom v ľudskej histórii, a je úzko prepojená s priemyselnou revolúciou a s eugenickým zmýšľaním 19. storočia. V kontexte translatológie sa táto teória prenáša do výskumu **stigmatizácie abnormality** a jej roly v jazyku a prekladových posunoch, a to vo všetkých odvetviach disciplíny vrátane tlmočenia, audiovízie či prekladu umeleckej literatúry.

- Ako oblasť úzko spätá s aktivizmom za práva ľudí so zdravotným postihnutím taktiež sleduje **medzinárodné rozšírenie terminológie** spätej s pozitívnym vnímaním telesnej, duševnej a senzorickej inakosti, ktoré stoja v opozícii k staršiemu slovníku, ktorý je vnímaný ako ableistický. V prepojení s translatológiou sa venuje osvete o tejto terminológii v prekladateľskej a tlmočníckej praxi, ako aj aktívnej tvorbe slov vzhľadom na silný vplyv anglofónnej terminológie na túto sféru.
- Oblasť je taktiež úzko prepojená s otázkami **inklúzie a prístupnosti v preklade** (pozri napr. Perez 2015, Gromová et al. 2016, Neves 2019, Monzó-Nebot – Lomeña-Galiano 2024), ktorá zahŕňa témy ako tlmočenie do posunkového jazyka, používanie písma a grafických prostriedkov vhodných pre ľudí s kognitívnymi obmedzeniami, ale aj inkluzívne prostredie či podmienky pre samotných tlmočníkov a prekladateľky.

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Julie F. Smart – David Smart: Problémy zdravotného postihnutia v preklade/tlmočení

Štúdia s názvom Problémy zdravotného postihnutia v preklade/tlmočení (Disability Issues in Translation/Interpretation, Smart – Smart 1997) je jedným z prvých textov, ktorý priamo prepája špecifické požiadavky osôb so zdravotným postihnutím s problematikou tlmočenia v zdravotníctve v kontexte antidiskriminačnej legislatívy založenej na Zákone o Američanoch s postihnutím (Americans with Disabilities Act, United States Department of Justice 1990). Hoci sa primárne zameriava na preklad a tlmočenie v rámci rehabilitačných služieb, ide o jeden z prvých článkov, ktorý vníma **kultúrne rozdiely v chápaní zdravotného postihnutia** a z nich plynúce prekladateľské a tlmočnícke problémy. Autorka a autor poukazujú na zložitosť presného sprostredkovania významu medzi jazykmi v kontexte medicínskeho tlmočenia s dôrazom na špecifickú terminológiu, kultúrne postoje a potreby ľudí s rôznymi postihnutiami. Ako príklad uvádzajú skutočnosť, že väčšina jazykov pôvodného amerického obyvateľstva nemá ekvivalentný výraz pre poruchy učenia (learning disabilities) či fakt, že tradičné čínske výrazy spojené s postihnutím sú primárne asociované so stereotypmi o slabosti či bezmocnosti. Autorstvo ďalej skúma, ako môže nesprávna interpretácia alebo nedostatok vedomostí viesť k nesprávnej komunikácii, diskriminácii alebo

neadekvátnym službám, a ako sa tieto problémy znásobujú pri viacerých postihnutiach, ako aj kombináciou jazykových a zdravotných bariér. V závere odporúčajú **špecializovaný tréning pre tlmočníčky a prekladateľov**, ktorý by zaistil adekvátnu interpretáciu jazykových nuáns v kontexte zdravotného postihnutia a zabezpečil rovný a efektívny prístup k informáciám.

Kerry H. Wynn: Postihnutie v preklade Biblie

Náboženské texty patria medzi najstaršie objekty translatologického výskumu. Venuje sa im aj jedna z prvých štúdií z oblasti výskumu zdravotného postihnutia a prekladu, Postihnutie v preklade Biblie (Disability in Bible Translation, 2001) Kerry H. Wynna. Autor v nej poukazuje na výrazne negatívne vyobrazenie ľudí s postihnutím v kanonických biblických textoch, ktoré zintenzívňujú nevhodné stereotypy a celkovo prispievajú k marginalizácii osôb so zdravotným postihnutím. Riešením je podľa Wynna preklad, ktorý **cielene vzdoruje týmto tendenciám**. Podobne, ako sa moderné preklady Biblie snažia o využívanie výrazov, ktoré zmierňujú maskulínne orientovanú terminológiu tradičných prekladov, by bolo podľa Wynna možné niektoré z urážlivých a nevhodných termínov, ako je „chromý“ (*crippled*, pozri napr. 2 Sam 4:4, kde slovenský ekumenický, katolícky aj evanjelický preklad používa výraz „chromý“) **nahradiť inkluzívnejšími výrazmi**, ktoré sú v niektorých prípadoch aj adekvátnejším prekladateľským riešením. Wynn ponúka štyri základné odporúčania pre preklad, ktorý zohľadňuje potreby a práva ľudí s postihnutím:

- **Terminológia „ľudia na prvom mieste" (people first)**, pri ktorej hovoríme o ľuďoch s postihnutím (napr. o osobe s paralýzou) namiesto používania označení ako paralytik.
- Použitie **jazyka, ktorý preferujú sami ľudia s postihnutím z danej jazykovej komunity**, a ktorý sa môže výrazne líšiť v závislosti od rozličných kultúr.
- **Vyhýbanie sa eufemizmom**, ako sú „ľudia so špeciálnymi potrebami" namiesto zdravotného postihnutia; takéto eufemizmy podporujú tabuizovanie témy postihnutia.
- **Vyhýbanie sa klinickej terminológii**, ako napríklad „človek s poškodením miechy" namiesto osoby s paralýzou; tieto výrazy podporujú medicínsky model postihnutia, v ktorom je postihnutie vnímané iba ako diagnóza namiesto chápania postihnutia ako štruktúrnehof problému spoločnosti.

Mirella Agorni: (Po)stihnutie v preklade a cestovnom ruchu

Problémy inkluzívnych prekladov v oblasti turizmu skúma Mirella Agorni v článku (Po)stihnutie v preklade a cestovnom ruchu ((Dis)Abling Translation and Tourism Studies, 2019), kde tieto koncepty konfrontuje s historickým vývojom terminológie súvisiacej so zdravotným postihnutím. Zdôrazňuje **potrebu prekročiť hranice individuálnych prípadových štúdií a skúmať komplexné prepojenie medzi teóriou a praxou** v týchto oblastiach. Obhajuje zároveň širší výskumný prístup, ktorý by pomohol lepšie pochopiť, ako zdravotné postihnutie a jeho výskum formuje cestovný ruch a preklad. Autorka zdôrazňuje, že zdravotné postihnutie by nemalo byť

chápané len ako individuálny zdravotný stav, ale aj ako **sociálny a kultúrny konštrukt, ktorý ovplyvňuje, ako sú ľudia so zdravotným postihnutím začleňovaní do spoločnosti.** V oblasti turizmu to znamená, že je potrebné zabezpečiť nielen fyzickú prístupnosť destinácií, ale aj prispôsobiť komunikačné a informačné materiály tak, aby boli inkluzívne a prístupné pre všetkých. Agorni navrhuje interdisciplinárny prístup, ktorý spája poznatky z oblasti štúdií zdravotného postihnutia, cestovného ruchu a prekladu s cieľom podporiť inklúziu a prístupnosť v týchto oblastiach.

Orientácia výskumu po roku 2020

Someshwar Sati – G. J. V. Prasad: Postihnutie v preklade: Indická skúsenosť

Prvým obsiahlejším dielom na tému zdravotného postihnutia v preklade je editovaná kniha od kolektívu prekladateľov a translatologičiek z Indie[xii] pod názvom *Postihnutie v preklade: Indická skúsenosť* (*Disability in Translation: The Indian Experience,* 2020). Každá z 18 kapitol analyzuje anglický preklad z rôznych indických jazykov ako sú bengálčina, hindčina, tamilčina či urdčina na príklade vybranej poviedky s tematikou zdravotného postihnutia a ponúka tak **unikátne prepojenie medzi teóriou a prekladateľskou praxou**. Autori a autorky prekladov sa v zborníku zamýšľajú nad naratívmi zdravotného postihnutia v procese prekladu a zmenami v časopriestorovom vnímaní stereotypov asociovaných s postihnutiami a aktívne hľadajú spôsoby, **ako využiť preklad na**

prekonávanie marginalizácie osôb so zdravotným postihnutím. Publikácia ponúka jeden z prvých interdisciplinárnych pohľadov na prienik medzi prekladateľskou praxou, umeleckou literatúrou a kritickou teóriou zdravotného postihnutia a zdôrazňuje potrebu hlbšieho pochopenia a reprezentácie postihnutia (nielen) v indickej literatúre a kultúre.

Medzi najpodnetnejšie články v tejto publikácii patrí kapitola Iný idióm: Preklad a postihnutie (A Different Idiom: Translation and Disability*)* od Radhy Chakravarty (2019), ktorá hľadá **paralely medzi metaforami o preklade a zdravotnom postihnutí**, obe totiž podľa autorky „čelia diskriminačnému postoju zo strany väčšinovej kultúry, lebo sú vnímané ako odlišné od vopred určenej normy“ (26). Tak, ako je preklad asociovaný s metaforami straty a vnímaný ako slabšia, neadekvátna verzia originálu, ktorá sa mu nikdy plne nevyrovná, je aj osoba so zdravotným postihnutím považovaná za menejcennú v porovnaní s normatívnym ideálom „zdravého“ človeka bez zdravotného postihnutia.

Eva Spišiaková: Odhodlaný stať sa zloduchom: Postihnutie, preklad a naratívy zla v Shakespearovom *Richardovi III*

Na predchádzajúcu editovanú knihu, ktorá situuje problematiku zdravotného postihnutia do oblasti umeleckého prekladu, nadväzuje článok s názvom Odhodlaný stať sa zloduchom: Postihnutie, preklad a naratívy zla v Shakespearovom *Richardovi III* (Determined to Prove a Villain: Disability, Translation, and the Narratives of Evil in Shakespeare’s *Richard III*, 2024). Článok skúma Shakespearovo dielo

v hlavnej úlohe s antihrdinom známym svojim zdravotným postihnutím, a porovnáva dva slovenské preklady pasáží, v ktorých je toto postihnutie popísané. Štúdia poukazuje na to, že anglický kráľ Richard III je primárne asociovaný s telesnou deformáciou, ktorá bola historicky vnímaná v korelácii s jeho záporným vykreslením ako stredovekého tyrana a vraha. Shakespearova hra však Richarda ukazuje aj ako postavu, ktorá využíva svoje telesné obmedzenia na získanie politickej moci, čím do istej miery získava späť kontrolu nad svojím telom. Tieto protichodné modely vyobrazenia postavy so zdravotným postihnutím sú v štúdii konfrontované s **teóriou naratívnej protézy** (narrative prosthesis) od Mitchella a Snyder (2000), ktorá poukazuje na to, že zdravotné postihnutie literatúra často využíva „ako barlu, o ktorú sa literárne naratívy opierajú a ktorá poskytuje možnosť reprezentácie, pôsobí ako rušivý prvok a analytický nástroj" (Mitchell – Snyder 2000, 49). Článok vytvára prieniky s výskumom v oblasti dejín prekladu a konfrontuje zmeny v opisoch Richardovho telesného výzoru ako metafory pre zlo v prekladoch s meniacimi sa náhľadmi na ľudí so zdravotným postihnutím, ako aj s otázkou politicky podmienenej cenzúry.

Literatúra

Agorni, Mirella. 2019. (Dis)Abling Translation and Tourism Studies. *Other Modernities / Altre Modernita / Otras Modernidades / Autres Modernités* 21,5: 16–32.

Chakravarty, Radha. 2019. A Different Idiom: Translation and Disability. In *Disability in Translation: The Indian Experience*, eds. Someshwar Sati – G.J.V. Prasad, 25–36. Londýn a New York: Routledge.

Davis, Lennard J. 1995. *Enforcing Normalcy: Disability, Deafness and the Body*. Londýn a New York: Verso.

Gromová, Edita – Soňa Hodáková – Emília Perez – Andrej Zahorák. 2016. *Audiovizuálny preklad a nepočujúci divák: problematika titulkovania pre nepočujúcich*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.

Mitchell, David – Sharon L. Snyder. 2000. *Narrative Prosthesis: Disability and the Dependencies of Discourse*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.

Monzó-Nebot, Esther – María Lomeña-Galiano. 2024. *Toward Inclusion and Social Justice in Institutional Translation and Interpreting*. Londýn a New York: Routledge.

Neves, Josélia. 2019. Subtitling for Deaf and Hard of Hearing Audiences: Moving Forward. In *Routledge Handbook of Audiovisual Translation*, ed. Luis Pérez-González, 82–95. Londýn a New York: Routledge.

Organizácia Spojených Národov. 2010. Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím. *Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky, Zbierka zákonov*.

Perez, Emília. Titulky pre nepočujúcich ako špecifický typ prekladu. In *Audiovizuálny preklad 2: za hranicami prekladu*, eds. Lucia Paulínyová – Emília Perez, 35–48. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2015.

Platforma Rodín Detí so Zdravotným Znevýhodnením. 2025. https://www.platformarodin.sk/. [cit. 1. 3. 2024]

Saplinq. 2025. "O nás a s nami: Ako Hovoriť (Nielen) o LGBTI+ Ľuďoch Inkluzívne a s Rešpektom."

Sati, Someshwar – G.J.V. Prasad. 2020. *Disability in Translation: The Indian Experience*. Londýn: Routledge India. https://doi.org/10.1017/CBO9781107415324.004.
Sati, Someshwar – Shilpa Das – Banibrata Mahanta, eds. 202. *Narrative Universes of Disability: Global Perspectives*. Cham: Springer.
Slovenské fórum osôb so zdravotným postihnutím. 2023. Odporúčané Publikácie. https://sfozp.sk/odporucane-publikacie/. [cit. 1. 3. 2024]
Smart, Julie F. – David W. Smart. 1997. Disability Issues in Translation / Interpretation. In *The Changing Scene in World Languages*, ed. Marian Babirecki-Labrum. Amsterdam: John Benjamins.
Spišiaková, Eva. 2024. „Determined To Prove a Villain" Disability, Translation, and the Narratives of Evil in Shakespeare's Richard III. *Target. International Journal of Translation Studies* 36,3: 376–97. DOI: https://doi.org/10.1075/target.23001.spi
Spišiaková, Eva. 2021. Disability in Translation. In The Routledge Handbook of Translation and Health, eds. Şebnem Susam-Sarajeva – Eva Spišiaková, 300–313. Londýn a New York: Routledge. https://doi.org/10.4324/9781003167983-23.
Šmehilová, Anna. 2024. Výberový slovník vhodných a nevhodných pojmov na označovanie zdravotného postihnutia. https://www.janazitnanska.sk/single-post/2017/05/28/výberový-slovník-vhodných-a-nevhodných-pojmov-na-označovanie-zdravotného-postihnutia. [cit. 1. 3. 2024]
United States Department of Justice. 1990. *Americans with Disabilities Act of 1990, as Amended with ADA Amendments Act of 2008*. https://www.ada.gov/pubs/adastatute08.htm#12102. [cit. 14. 12. 2025]
Wynn, K.H. 2001. Disability in Bible Translation. *The Bible Translator* 52, 4: 402–14. DOI: https://doi.org/10.1177/026009430105200402.

8. Preklad ako kreatívna prax a rozšírené prekladové pole

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Jedna z diskusií, ktoré sa viedli v kontexte uvažovania o preklade v 20. storočí sa venovala otázke, **či preklad možno považovať skôr za umenie alebo za vedu**. Viaceré kľúčové translatologické diela ako je *Umění překladu* Jiřího Levého (1963) či *Poetika umeleckého prekladu* (1971) Antona Popoviča sa venujú tejto otázke. Išlo tu, prirodzene, o debaty o preklade umeleckých textov. Dnes síce preklad umeleckej literatúry nemá natoľko centrálne postavenie v oblasti myslenia o preklade ako v niektorých predošlých obdobiach, úvahy o ňom však doposiaľ prinášajú také podnety, ktoré majú dosah na samotné chápanie podstaty prekladu.

Výrazne podnetné v tomto smere je uvažovanie o básnických textoch a písanie inšpirované dekonštrukciou, kritickou teóriou (postkolonializmus, feminizmy, kritické rasové štúdiá, kritické štúdiá zdravotného postihnutia a pod.), posthumanizmom, novým materializmom a ďalšími oblasťami. Jednou z tém, ktoré sa v tejto sfére pertraktujú, je problematickosť **hranice medzi prekladovým a neprekladovým textom**. Každý text je totiž vždy už vlastne metatextom či intertextom: pri koncipovaní jazykového útvaru netvoríme z ničoho, ale čerpáme z poznanej zásobárne textov, žánrov a tém a text je teda „prepisovanie prepisovania prepisovania“ (Gentzler 2017, 10).[xiii]

Teória, ktorá v tejto oblasti vzniká, preklad vníma ako tvorbu a na prekladové postupy poukazuje aj pri neprekladových textoch. O prekladoch, ktoré výraznejšie vzdorujú konvenčným predstavám o transláte ako o sekundárnom, podriadenom a netvorivom texte, možno hovoriť v nadväznosti na teoretičku výtvarného umenia Rosalind Krauss a jej úvahy o rozširovaní kategórií v súčasnej soche ako o **rozšírenom prekladovom poli**. Rozšírené pole sa, ako vysvetľuje Krauss (1979, 38), vytvára problematizovaním opozícií, prostredníctvom ktorých sa definuje tradičný objekt. Prototypový objekt je potom umiestnený na periférii poľa podobne ako ďalšie odlišne štruktúrované prvky rozšíreného poľa. V našom prípade na okraj poľa popri adaptáciách či intersemiotických prekladoch umiestnime aj prototypový interlingválny preklad.

O rozšírenom poli sa vo vzťahu k literatúre hovorí v kontexte nekonvenčnej tvorby: podľa amerického básnika a teoretika literatúry Kennetha Goldsmitha (2018, 142) je pre rozšírené pole poézie 21. storočia kľúčové konceptuálne písanie ako „poetika momentu, ktorá spája avantgardné inšpirácie posledného storočia s technológiami súčasnosti“. V súvislosti s prekladom koncept rozširovania explicitne použila napríklad britská poetka, multimediálna umelkyňa a prekladateľka Zoë Skoulding (2020, 305), pre ktorú je rozširovanie prekladu záležitosťou nachádzania rôznych spôsobov čítania poézie a hovorenia o poézii medzi rôznymi jazykmi. V kontexte pôvodnej tvorby básnici a poetky v medzinárodnej modernistickej línii poézie (moderna, avantgardy, konceptuálne písanie a pod.) často využívali preklad ako tvorivú metódou – aj Joycovho *Ulyssesa* tak možno napríklad chápať ako konceptuálne stvárnenie Homérovej Odysey (pozri Yao 2002, Venuti 2011).

Označení praxe na pomedzí prekladu a pôvodnej tvorby je však viac. Napríklad brazílsky básnik, prekladateľ a kritik,

spoluzakladateľ básnickej skupiny Noigandres Haroldo de Campos (2007) hovorí o **transkreácii**, **transluciferácii** či **preklade ako požieraní a metabolizácii** a čílsky básnik a prekladateľ poézie a filozofických textov Andrés Ajens ako o **translucinácii** a **transtieňovaní** (2011).

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Douglas Robinson: Čo za literatúru je umelecký preklad?

V článku Čo za literatúru je umelecký preklad? (What Kind of Literature is a Literary Translation? 2017) dostupnom aj v slovenskom preklade (Robinson 2018) predstavuje Douglas Robinson koncept **umeleckého prekladu ako samostatného literárneho žánru**. Argumentuje, že hoci preklad napodobňuje východiskový text, zároveň sa od neho kvalitatívne odlišuje. Ako analytický nástroj využíva teóriu literárnosti Gérarda Genetta (1991) a koncept fikcie a dikcie, pričom skúma umelecký preklad v kontexte širších žánrových vzorcov.

Robinson zdôrazňuje, že umelecký preklad napodobňuje nielen samotný text, ale aj autorské stratégie pôvodnej autorky. Tento proces je porovnateľný s románovou stratégiou rámcovania nájdeným prekladom, pri ktorej sa text vydáva za preklad staršieho diela. Takéto pseudopreklady vytvárajú ilúziu autenticity a predstavujú preklad ako akt literárnej tvorby, nie iba reprodukcie.[xiv] Robinson tvrdí, že umelecký preklad je v podstate fikčným

predstieraním, že ide o pôvodný text, podobne ako román predstiera, že je autentickým záznamom skutočných udalostí.

Autor ďalej skúma otázku hodnotenia umeleckého prekladu a kritizuje tradičný pohľad, podľa ktorého je preklad inherentne menejcenný voči originálu. V závere Robinson zdôrazňuje, že literatúru možno definovať na základe jej transformačného potenciálu. Z tohto pohľadu umelecký preklad predstavuje jeden z najdôležitejších literárnych žánrov, pretože svojou povahou aktívne prispieva k tvorbe literárnej kultúry. Na rozdiel od adaptácie, ktorá otvorene mení a prispôsobuje text, umelecký preklad udržiava ilúziu východiskového diela, čím zároveň potvrdzuje, že literárnosť nespočíva len v samotnom texte, ale aj v jeho interpretácii a kontextualizácii.

Experimenty s čísaním Charlesa Bernsteina a katalóg experimentálnych prekladateľských postupov Tima Atkinsa

Americký básnik a teoretik Charles Bernstein pri úvahách o vzájomnom prestupovaní sa spisovateľských, prekladateľských a kritických postupov vytvára zoznam **experimentov s čísaním** (wreading experiments), v ktorom postupy vyznačujúce sa jasnou prítomnosťou prekladovosti voľne prechádzajú do ďalších techník a metód tvorby nekonvenčných textov. Tieto experimenty zahŕňajú 1) homolingvistický preklad (intrajazykový), 2) preklad do dialektu alebo idiolektu, 3) homofónny preklad: preklad z cudzieho jazyka na základe podobnosti znenia v cieľovom jazyku, 4) lexikálny preklad: preklad z jazyka s pomocou slovníka a 5) variáciu postupov 1 – 4 s využitím strojového prekladu alebo iných technológií. Po nich nasledujú také postupy ako je Tzarov klobúk, Burroughsovo

prikladanie strán, vymazávanie, rekombinácia a pod. (Bernstein 2006).[xv]

Tim Atkins (2020) hovorí o rozšírenej prekladovej praxi a zostavuje katalóg viac ako sedemdesiatich experimentálnych prekladateľských postupov, ktoré člení do siedmich kategórií:

> 1) **Obmedzovanie**: preklad, ktorý predpokladá použitie vopred definovanej metódy;
> 2) **editovanie a domestifikácia**: nové re-prezentovanie alebo re-organizovanie východiskového textu, ktoré zvýrazňuje niektorú jeho črtu;
> 3) **chybné čítanie**: čiastočné predstavenie alebo skreslená reprezentácia východiskového textu;
> 4) **aluzívny referenčný preklad**: preklad, ktorý vychádza z detailného čítania básne, výsledkom ktorého je nová báseň;
> 5) **pomätenie zmyslov**: preklad založený na tom, že primárny akcent sa kladie na (často nesprávne interpretovanú) vizuálnu alebo zvukovú stránku básne;
> 6) **intersemiotický preklad**: interpretácia jedného znakového systému prostriedkami iného systému;
> 7) **hoax a paródia**: východiskový text je prezentovaný ako preklad.
>
> Atkins 2020, 383 – 393

Orientácia výskumu po roku 2020

Delphine Grass: Preklad ako kreatívnokritická prax

V krátkej prehľadovej monografii *Preklad ako kreatívnokritická prax* (*Translation as Creative-Critical Practice*, 2023), ktorá vychádza v edícii Cambridge Elements, sa Delphine Grass venuje konceptu kreatívnokritickej prekladovej praxe, ktorá spája prekladateľskú teóriu s umeleckou tvorbou. Tento prístup sa snaží prekročiť tradičné normy ako prekladu, tak aj akademického písania a ponúka inovatívne spôsoby kritického uvažovania o preklade. Grass vychádza z toho, že preklad nie je len prostým mechanickým procesom prenosu významu, ale **tvorivým a performatívnym aktom**, ktorý zároveň reflektuje mocenské štruktúry a ideológie ukotvené v prekladových normách.

Kniha sa venuje teoretickým a umeleckým experimentom, ktoré výrazne narúšajú binárne vnímanie vzťahu medzi originálom a prekladom a medzi praxou a teóriou. Kreatívnokritická prekladová prax umožňuje prekladu vymaniť sa z podradnej roly nástroja komunikácie a byť prostriedkom na **rozšírenie estetických a epistemologických dimenzií prekladu**. V závere sa Grass zameriava aj na politické aspekty prekladovej teórie a kritizuje hierarchickú dichotómiu teória – prax, ktoré často odráža širšie sociálne a geografické mocenské nerovnosti. Kreatívnokritická prekladová prax tak predstavuje spôsob, ako sa vymaniť zo stabilizovaných prekladových režimov a nanovo **definovať vzťah medzi prekladom, kultúrou a spoločnosťou**.

Susan Bassnett – Lawrence Venuti – Jan Pedersen – Ivana Hostová: Preklad a kreativita v 21. storočí

Debaty o kreativite v preklade v 21. storočí sa uskutočnili aj na Slovensku, a to v rámci konferencie Preklad, tlmočenie a kultúra v roku 2021 v Banskej Bystrici (konferencia sa z dôvodu pandémie konala hybridne). V panelovej diskusii, ktorú moderovala Ivana Hostová, sa o tvorivosti v preklade bavili americký translatológ a prekladateľ Lawrence Venuti, britská poetka a teoretička Susan Bassnett a švédsky odborník na audiovizuálny preklad Jan Pedersen. Diskusia sa zamerala na rôzne aspekty kreativity v preklade – všímala si literárnu a audiovizuálnu tvorbu vplyv technologických inovácií na prekladateľskú prácu a interdisciplinárne prepojenia translatológie s inými odbormi.

Jednou z tém bola **nepredvídateľnosť prekladového úspechu**, ktorú načrtla Susan Bassnett. Poukázala na to, že niektoré diela, ktoré sa zdajú byť pevne ukotvené v určitej konkrétnej kultúre, môžu nečakane získať medzinárodný úspech. Ako príklad uviedla spisovateľku Elenu Ferrante, ktorej príbehy z talianskeho Neapolu ako je *Geniálna priateľka*, ktorá vyšla aj v preklade poprednej slovenskej prozaičky Ivany Dobrakovovej (Ferrante 2015), sú známe po celom svete. Zároveň sa venovala otázke, do akej miery je užitočné rozlišovať medzi prekladom a adaptáciou a vo vzťahu ku kreativite argumentovala, že každý preklad tvorivú dimenziu:

> V preklade hľadáme riešenia problémov, ktoré vznikajú pri pohybe medzi jazykmi, a preto má preklad všetkých typov textov – či už ide o epické básne, divadelné hry, turistické brožúry, právne

> texty alebo návody na použitie – vždy svoj tvorivý rozmer.
>
> Bassnett et al. 2022, 6

Lawrence Venuti kriticky analyzoval **inštrumentalizmus v preklade**, teda predstavu, že preklad má byť presným prenosom invariantu:

> Inštrumentalizmus kreativitu prekladateľky chápe ako istý druh vynaliezavosti, výsledky ktorej sa hodnotia ako správne či presné vo vzťahu k invariantu východiskového textu. Byť kreatívny v preklade tak znamená správne pochopiť východiskový text v týchto intenciách. No nakoľko kreatívne je správne pochopenie? Nezužuje inštrumentálny model prekladu prácu prekladateľa na mechanickú substitúciu?
>
> Bassnett et al. 2022, 7

Venuti argumentuje, že žiadny preklad predsa nie je mechanickým prenosom významu, ale vždy zahŕňa interpretáciu, ktorá je podmienená kultúrnymi a ideologickými faktormi. Podľa neho by preklad mal byť vnímaný ako kreatívny proces, ktorý nevyhnutne modifikuje východiskový text a jeho významy.

Jan Pedersen sa zameral na problematiku **kreatívnych titulkov** v audiovizuálnom preklade a okrem iného kritizoval zúženie chápania kreativity na vizuálne úpravy titulkov:

> [J]e zavádzajúce hovoriť o kreatívnych titulkoch len vtedy, keď vyzerajú inak, napríklad keď majú neobvyklé farby, písmo alebo umiestnenie.

> Kreativita je podľa mňa kontinuum a predpokladá zámer. Preto sme spolu so Stavroulou Sokoli a Ritou Menezes (pozri Romero-Fresco 2021) na tieto titulky navrhli používať označenie „titulky s voľnou formou“ (free form subtitles) – vynikajú totiž najmä svojím umiestnením, použitým písmom a vizuálnou podobou na obrazovke. Tento termín považujem za vhodnejší, keďže všetky formy titulkovania sú v skutočnosti kreatívne.
>
> Bassnett et al. 2022, 10

Diskusia sa venovala aj dosahu technologického pokroku na preklad. Postoje rečníkov tu oscilovali medzi vnímaním strojového prekladu ako hrozby pre ľudskú kreativitu a prijatím technológií ako nástrojov, ktoré môžu rozšíriť možnosti tvorivej práce. Venuti a Pedersen sa zhodli na potrebe užšieho dialógu medzi prekladateľkami a tvorcami softvérových riešení, aby sa zabezpečilo, že technológie budú reflektovať reálne potreby prekladateľskej praxe.

Literatúra

Ajens, Andrés. 2011. *Poetry After the Invention of América. Don't Light the Flower*. Preklad Michelle Gil-Montero. New York: Palgrave Macmillan.

Atkins, Tim. 2020. Seven Types of Translation: Translation Tables. *English: Journal of the English Association* 69, 267: 379 – 396. DOI: https://doi.org/10.1093/english/efaa029.

Bassnett, Susan – Lawrence Venuti – Jan Pedersen – Ivana Hostová. 2022. Translation and Creativity in the 21st Century. *World Literature Studies* 14, 1: 3–17. DOI: https://doi.org/10.31577/WLS.2022.14.1.1.

Bernstein, Charles. 2006. *Wreading Experiments*. Dostupné na: https://writing.upenn.edu/bernstein/wreading-experiments.html [cit. 6. 10. 2024].

Campos, Haroldo de. 2007. *Novas. Selected Writings*, eds. Antonio Sergio Bessa – Odile Cisneros. Evanston, Ill: Northwestern University Press.

Ferrante, Elena. 2015. *Geniálna priateľka*. Preklad Ivana Dobrakovová. Bratislava: Inaque.sk.

Genette, Gérard. 1993. *Fiction and Diction*. Preklad Catherine Porter. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Gentzler, Edwin. 2017. *Translation and Rewriting in the Age of Post-translation Studies*. Oxon a New York: Routledge.

Goldsmith, Kenneth. 2018. A Week of Blogs for the Poetry Foundation. In *Postscript*, ed. Andrea Andersson, 141 – 151. Toronto, Buffalo, NY a Londýn: University of Toronto Press.

Grass, Delphine. 2023. *Translation as Creative-Critical Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hostová, Ivana. 2025. *Chvála odchýlok*. Bratislava: Aspekt.

Krauss, Rosalind. 1979. Sculpture in the Expanded Field. *October* 9: 50 – 64.

Levý, Jiří. 1963. *Umění překladu*. Praha: Československý spisovatel.

Popovič, Anton. 1971. *Poetika umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.

Popovič, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu*. Bratislava: Tatran.

Preklad, tlmočenie a kultúra. 2025. Dostupné na https://web.archive.org/web/20220423111454/https://www.tic-conference.eu/sk/ [cit. 2. 1. 2025]

Robinson, Douglas. 2017. What Kind of Literature Is a Literary Translation? *Target* 20, 3: 440 – 463.

Robinson, Douglas. 2018. Čo za literatúru je umelecký preklad? Preklad Aneta Vyrosteková – Ivana Hostová. *Target Online*. Dostupné na: https://benjamins.com/online/target/articles/target.16064.rob.sk [cit. 20. 12. 2022].

Romero-Fresco, Pablo. 2021. Creative Media Accessibility: Placing the Focus Back on the Individual. In *Universal Access in Human-Computer Interaction: Access to Media, Learning and Assistive Environments, Part II*, eds. Margherita Antona a Constantine Stephanidis, 291 – 307. Cham: Springer. DOI: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-030-78095-1_22.

Skoulding, Zoë. 2020. Poetry in Expanded Translation. *English: Journal of the English Association* 69, 267: 305 – 309. DOI https://doi.org/10.1093/english/efaa038.

Toury, Gideon. 1995. *Descriptive Translation Studies – and beyond*. Amsterdam a Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Venuti, Lawrence. 2011. The Poet's Version; or, An Ethics of Translation. *Translation Studies* 4, 2: 230 – 247.

Yao, Steven G. 2002. *Translation and the Languages of Modernism. Gender, Politics, Language*. New York a Houndmills: Palgrave Macmillan.

Živčák, Ján. 2022. *Sila a slabosť periférie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove.

9. Preklad a paratext

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Pojem paratext sa v teórii primárne spája s koncepciou francúzskeho literárneho vedca a naratológa Gérarda Genetta predstavenou v práci *Seuils* (1987), ktorú do angličtiny preložila Jane E. Lewin ako *Paratexts: Thresholds of Interpretation – Paratexty: Prahy interpretácie* (Genette 1997) a ktorá sa následne rozšírila po celom svete. **Paratextmi Genette nazýva tie časti a prvky diela, ktoré sprevádzajú literárny text, no ktoré nie sú jeho priamou súčasťou**. Ide o názvy, predslovy a doslovy, poznámky pod čiarou, ale aj ilustrácie, podoby obálok kníh či marketingové materiály. Genette tieto paratexty vníma ako pomyselný „prah“ (le seuil), ktorý musí čitateľka prekročiť pred samotným aktom čítania, a ktorý výrazne ovplyvňuje jej konečné vnímanie textu. Genette rozdeľuje paratexty na dva základné typy:

- **Peritexty** sú prvky, ktoré sa nachádzajú priamo v knihe. Sem patrí knižný obal, titulná strana, tiráž, rozličné predhovory a doslovy, epigrafy či venovania, poznámky pod čiarou, ako aj vizuálna stránka a grafické spracovanie diela vrátane výberu fontov a ilustrácií.
- **Epitexty** zahŕňajú externé prvky súvisiace s dielom, ktoré nie sú súčasťou jeho fyzickej podoby. Patria sem autorské

materiály v podobe korešpondencie či rozhovorov, recenzie a iné reakcie na literárne dielo či súvisiace marketingové kampane.

Genettovo uvažovanie o paratexte je **silne zakorenené v koncepte autorského zámeru** a preklad literárneho diela teoretik vníma ako formu paratextu. Tahir-Gürçağlar sa ako jedna z prvých akademičiek voči takémuto chápaniu vzťahu originál-preklad vyhranila – **translatológia totiž vníma preklad ako kreatívnu a originálnu činnosť, ktorá generuje svoje vlastné jedinečné paratexty** (Tahir-Gürçağlar 2002; k tejto téme pozri aj Robinson 2017, 2018; k paralelnému termínu metatext pozri poznámku xiii). Napriek týmto konceptuálnym rozdielom však Genettov systém paratextov výrazne inšpiroval translatologický výskum a prenikol do množstva jeho sfér vrátane výskumu prekladu vecných textov (Dybiec-Gajer 2013, Schögler 2018), tlmočenia (Batchelor 2018, Jiang 2013) či audiovizuálnych diel (Matamala 2011, Bucaria 2014). Práve proces prekladu, v ktorom sa translát presúva do nového prostredia, v novej grafickej podobe a s novými predslovmi či poznámkami prekladateľa, je ideálnym miestom na pozorovanie tejto „zóny nielen prechodu, ale aj transakcie: privilegované miesto pragmatiky a stratégie“ (Genette 1997, 2).

Kathryn Batchelor vo svojej kľúčovej monografii *Preklad a paratexty* (*Translation and Paratexts*, 2018) ponúka systematicky spracovaný prehľad vplyvov Genettovej teórie na prekladateľskú prax a identifikuje nasledovné oblasti prieniku paratextov s translatologickými témami:

- **Paratexty ako dokumentárne zdroje pre historický výskum.** Jedným z výskumných cieľov v tejto oblasti je identifikácia historických dokumentov o prekladateľskej

práci, ako aj o samotných prekladateľoch, najčastejšie vo forme prekladateľských poznámok, predslovov či doslovov, ktoré vedú k rozšíreniu poznania v oblasti translatologickej histórie. Zároveň sa takýto historický výskum osvedčil v oblasti literárnej historiografie, ktorá cez toky prekladov a ich sprievodného materiálu sleduje rozširovanie literárnych diel v čase a priestore.

- **Paratexty ako miesta potenciálneho zviditeľnenia prekladu alebo prekladateľky.** Prekladateľské komentáre či poznámky pod čiarou/za textom sú jedným z mála priestorov, kde môže prekladateľka prelomiť pomyselnú štvrtú stenu ilúzie, že čitateľ číta slová autora tak, ako vyšli v pôvodnom jazyku. Paratext sa tak stáva priestorom na prelomenie neviditeľnosti prekladateľky, ktorá dostáva priestor zviditeľniť svoju rolu v kultúrnom prenose (pozri stať o Venutim v kapitole 4. Preklad a postkolonializmus).
- **Paratexty a sociokultúrne súvislosti (a dôsledky) prekladu.** Paratexty ako externé zdroje, ktoré komentujú a inak formujú konečnú podobu prekladu, sú často využívané (a zneužívané) na rekontextualizáciu počas meniacich sa kultúrnych a spoločensko-politických noriem, ale aj ideologických záujmov. Značná časť translatologického výskumu sa venuje skúmaniu úlohy paratextov v totalitných režimoch a v iných prostrediach, v ktorých fungovala cenzúra (pozri Bachledová 2018). Ďalšia oblasť výskumu v tomto smere sa venuje sledovaniu meniacich sa kultúrnych noriem na historickej osi, kde paratext pomáha odhaľovať meniace sa trendy, dominantné naratívy a medzikultúrne vzťahy.

- **Paratexty a rod.** V nadväznosti na paratext v sociokultúrnych a ideologických súvislostiach sa výskum prelína s ďalšími pododbormi translatológie a všíma si tiež rodové otázky v preklade. Tieto výskumy súvisia s mapovaním žien prekladateliek v paratextoch, ktoré možno vnímať ako priestory, ktoré ženám umožňujú získať vyššiu mieru viditeľnosti. Ďalší výskum v tomto smere sa zameriava na hľadanie odpovede na otázku, ako prekladateľský paratext v niektorých situáciách prehlbuje sexistické stereotypy a obmedzuje hranice ženského písania.
- **Paratexty a tvorba reprezentácií.** Paratext ako prah, cez ktorý prijímateľ vníma text knihy či iného textu, má prirodzene vplyv na vnímanie východiskovej kultúry, ktorá je často geograficky aj temporálne vzdialená. To, ako je preložené dielo zostavené, prezentované po grafickej stránke a uvedené formou predslovu či doslovu, má však vplyv nielen na reprezentáciu cudzieho a neznámeho, ale aj na formovanie predstavy o vlastnej cieľovej kultúre v systémoch svetových literatúr[xvi].
- **Paratexty a vplyv.** Nie všetky paratextové elementy preloženého diela pochádzajú od prekladateľa; v mnohých prípadoch a z mnohých dôvodov (vrátane ideologických) môžu byť dielom odborníčok či inak zainteresovaných osôb, ktoré majú symbolickú moc[xvii] (Bordieu 1991) potvrdiť opodstatnenosť a kvalitu konkrétneho prekladu, diela, autorky či prekladateľky.

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Marianna Bachledová: Ideológia v paratextoch k prekladovej literatúre 1968 – 1989

Slovenský výskum v oblasti paratextov a ich roly vo výskume dejín prekladu koncentrovane predstavuje monografia Marianny Bachledovej *Ideológia v paratextoch k prekladovej literatúre 1968 – 1989* (2018). Autorka sa v nej venuje fenoménu **knižných predslovov a doslovov**, ktoré v období československej normalizácie plnili širokú škálu rozličných funkcií vrátane tzv. **zastieracej.** Pri tomto postupe sa ideologicky otázne či inak problematické prekladové tituly ošetrovali tak, že ich predslov či doslov napísala osoba prijateľná pre režim (najčastejšie s členstvom v komunistickej strane), ktorá prakticky zastrešila (a zastrela) ideovo diskutabilný text. Prípadová štúdia, ktorú autorka v monografii prezentuje, je založená na sociokultúrnom prístupe a mapuje prítomnosť prvkov ideologického diskurzu v paratexte k prekladovým literárnym dielam formou kvantitatívneho a kvalitatívneho výskumu. To jej umožňuje sledovať komplikované cesty anglofónnych titulov do slovenského kultúrneho priestoru v období najintenzívnejšej socialistickej cenzúry. V kvalitatívnej časti autorka skúma jednotlivé symboly a javy vnímané dobovým ideologickým diskurzom ako problematické (a teda vyžadujúce si zamietavý komentár v paratexte) alebo naopak, ako pozitívne (napr. ľavicové názory, ktoré boli v týchto predslovoch a doslovoch vyzdvihované).

Slovenská translatológia sa vo vzťahu k paratextu venuje témam ako sú prekladateľské vysvetlivky (Ukušová 2021), ilustrácie (Spišiaková 2024), prekladateľské doslovy (Obertová 2024), paratext ako nástroj kamufláže v podmienkach absencie slobody slova (Tyšš 2017) či rola paratextu v rozdielnych interpretáciách kánonických diel svetovej literatúry (Šavelová 2024b, 2024a). Paratextom je venované aj samostatné číslo slovenského časopisu publikovanom v angličtine *Bridge: Trends and Traditions in Translation and Interpreting Studies* s názvom *Paratext ako pevná súčasť (znovu)prekladania* (*Paratexts as a Valid Component of (Re)translations*, Francesca Raffi – Emília Perez – Matej Martinkovič 2024).

Cristiano A. Mazzei: Ako Bom-Crioula Adolfa Caminhu „vyoutoval“ preložený paratext

Štúdia Cristiana A. Mazzeia Ako *Bom-Crioula* Adolfa Caminhu „vyoutoval“ preložený paratext (How Adolfo Caminha's *Bom-Crioulo* Was 'Outed' through its Translated Paratext, 2014) vychádza z postkolonializmu, výskumu sexuality a paratextov a skúma **vplyv grafických elementov preložených kníh na kultúrnu akceptáciu tabuizovaných tém.** Štúdia sa venuje románu Adolfa Caminhu *Bom-Crioulo*, ktorý vyšiel v roku 1895 a je považovaný za jedno z prvých diel brazílskej literatúry, ktoré otvorene hovoria o mužskej homosexualite. Mazzei vo svojej štúdii porovnáva paratextuálny materiál, ktorý sprevádza preklady tohto diela do rôznych jazykov, a mapuje spôsoby, ako niektoré vydania zdôrazňujú a iné naopak neutralizujú či potláčajú homoerotické prvky románu.

Vizuálne stránky paratextu ďalej konfrontuje s textovými prvkami, v ktorých sleduje, **ako prekladatelia a vydavatelia umiestňujú román do špecifických diskurzov podliehajúcich dobe a kultúre, do ktorej bol preložený**.

Orientácia výskumu po roku 2020

Juerong Qiu: Prítomnosť východiskového publika v paratextoch fansubov

Technologický vývin so sebou prináša nové formy a priestory na inklúziu paratextu. Štúdia Prítomnosť východiskového publika v paratextoch fansubov (The Presence of Source Viewership in Fansub Paratexts, Qiu 2024) sa venuje jednej z týchto oblastí. Fenomén fanúšikovského titulkovania (fansubov), teda laickej prekladateľskej praxi vykonávanej v rámci fanúšikovskej komunity, je jedinečným audiovizuálnym priestorom, ktorý sa v posledných rokoch stal podnetnou témou pre translatologický výskum. Autorka v štúdii kombinuje výskum audiovizuálneho prekladu a paratextu a využíva moderné technológie a globálnu prepojenosť fanúšikovských komunít na pozorovanie reakcií čínskych diváčok na anglické fanúšikovské titulky k čínskej historickej dráme. Tieto reakcie sú v analytickej časti prepojené s ďalšími metatextovými prvkami ako sú synchronizované komentáre k videu, diskusie na fórach či online recenzie.[xviii] Štúdia si kladie otázky, prečo čínske publikum sleduje obsah s anglickými titulkami a ako tento dvojnásobný štvorsmerný jazykový prenos prispieva k procesu tvorby významu v online

komunite. Výsledky naznačujú, že hoci čínski diváci majú často kritický postoj ku kvalite a správnosti anglických laických titulkov, oceňujú úsilie fanúšikovských prekladateliek a vnímajú ich ako pozitívnu propagáciu vlastnej kultúry na medzinárodnej úrovni. Okrem toho sa tieto titulky aktívne zapájajú do dialógov s nečínskym publikom, ponúkajú nové interpretácie a podporujú tvorivú výmenu názorov, čím sa ďalej komplikuje interakcia medzi originálom, prekladom a paratextami v audiovizuálnom priestore.

Literatúra

Bachledová, Marianna. 2018. *Ideológia v paratextoch k prekladovej Literatúre 1968 - 1989*. Banská Bystrica: Belianum.

Batchelor, Kathryn. 2018. *Translation and Paratexts*. Londýn a New York: Routledge.

Bordieu, Pierre. 1991. *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Polity Press.

Bucaria, Chiara. 2014. Trailers and Promos and Teasers, Oh My! Adapting Television Paratexts across Cultures. In *Media and Translation: An Interdisciplinary Approach*, ed. Dror Abend-David, 201–16. New York: Bloomsbury Academic.

Caminha, Adolfo. 1895. *Bom-Crioulo*. Rio de Janeiro: H. Garnier.

Dybiec-Gajer, Joanna. 2013. Paratextual Transitions of Travel Texts: The Case of Jan Potocki's Voyage En Turquie et En Egypte (1789) and Its Polish Translation. In *Translating 18th and 19th Century European Travel Writing, Special Issue of InTRAlinea.*, eds. Sophie Pickford – Alison E. Martin.

Genette, Gerard. 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Translated by J.E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press. DOI: https://doi.org/http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511549373.

Jiang, Hong. 2013. The Interpreter's Glossary in Simultaneous Interpreting. *Interpreting. International Journal of Research and Practice in Interpreting* 15, 1: 74–93. DOI: https://doi.org/10.1075/INTP.15.1.04JIA.

Matamala, Anna. 2011. Dealing with Paratextual Elements in Dubbing: A Pioneering Perspective from Catalonia. *Meta Journal Des Traducteurs* 56, 4: 915–27. DOI: https://doi.org/10.7202/1011260AR.

Mazzei, Cristiano A. 2014. How Adolfo Caminha's *Bom-Crioulo* Was 'Outed' through Its Translated Paratext. In *A Companion to Translation Studies*, eds. Sandra Bermann – Catherine Porter, 310–22. Chichester: Wiley Blackwell.

Obertová, Zuzana. 2024. Paratexty v prekladoch Jozefa Hvišča. *Przekłady*

Literatur Słowiańskich 14: 1–14.
Qiu, Juerong. 2024. The Presence of Source Viewership in Fansub Paratexts. *Translation and Translanguaging in Multilingual Contexts* 10,1: 54–73. DOI: https://doi.org/10.1075/ttmc.00126.qiu.
Raffi, Francesca – Emília Perez – Matej Martinkovič. 2024. Paratexts as a Valid Component of (Re)Translations. Special Issue of Bridge: Trends & Traditions in Translation & Interpreting Studies 5, 1.
Robinson, Douglas. 2017. What Kind of Literature Is a Literary Translation? *Target* 20, 3: 440 – 463.
Robinson, Douglas. 2018. Čo za literatúru je umelecký preklad? Preklad Aneta Vyrosteková – Ivana Hostová. *Target Online*. Dostupné na: https://benjamins.com/online/target/articles/target.16064.rob.sk [cit. 20. 12. 2022].
Schögler, Rafael. 2018. Translation in the Social Sciences and Humanities: Circulating and Canonizing Knowledge. *Alif: Journal of Comparative Poetics* 28: 62–90.
Spišiaková, Eva. 2024. Paratext in Retranslation: Mapping the History of Slovak Illustrations for A Christmas Carol. *Bridge: Trends & Traditions in Translation & Interpreting Studies* 5, 1: 23–39.
Šavelová, Monika. 2024a. Dante's Philosophical World in the 21st Century: New Approaches in a Slovak Translation of the Third Canticle. *Humanities* 13, 32. DOI: https://doi.org/10.3390/h13010032.
Šavelová, Monika. 2024b. *Umelecké preklady talianskej poézie*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
Tahir-Gürçağlar, Şehnaz. 2002. What Texts Don't Tell: The Uses of Paratexts in Translation Research. In *Crosscultural Transgressions: Research Models in Translation Studies II: Historical and Ideological Issues*, ed. Theo Hermans, 44–60. Manchester: St. Jerome Publishing.
Tyšš, Igor. 2017. *Teoretické a materiálové sondy do praxeológie a dejín prekladu americkej literatúry na Slovensku v období socializmu: Mladá tvorba a Beat Generation*. 1st ed. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre.
Ukušová, Jana. 2021. Translator's Footnotes as an (In)Effective Translation Strategy. *Bridge: Trends & Traditions in Translation & Interpreting Studies*, 2: 51-70.

10. Preklad a korpus

Základné obrysy problematiky a kľúčové oblasti výskumu

Jazykový korpus je zbierka textov v elektronickej podobe, ktorá slúži na literárny, lingvistický či translatologický výskum. Moderné korpusy obsahujú obrovské množstvo textov (stovky miliónov až miliardy slov) a je v nich možné vyhľadávať pomocou špecializovaných softvérových nástrojov ako sú korpusové vyhľadávače alebo konkordančné programy. Korpusy zamerané na slovenský jazyk – Slovenský národný korpus a Aranea Web Corpora – sú prístupné na stránkach Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra (Slovenský… 2025, Aranea 2025).

Translatológia začala využívať jazykové korpusy pri výskume prekladu v nadväznosti na korpusovú lingvistiku začiatkom 90. rokov. Pracuje pritom s **monolingválnymi komparatívnmi korpusmi**, ktoré obsahujú preložené aj nepreložené texty v cieľovom jazyku a **bilingválnymi/multilingválnymi paralelnými korpusmi**, ktoré obsahujú východiskové texty a ich preklady. Paralelné korpusy môžu byť **jednosmerné** (texty v jednom jazyku a ich preklady v druhom jazyku) alebo **obojsmerné** (obsahujúce originály aj preklady v oboch jazykoch). Paralelné korpusy, ktoré obsahujú pôvodné texty a ich preklady, sú pritom užitočné napríklad pri **výskume prekladových ekvivalentov a posunov v preklade**. Korpusy sa využívajú aj v **terminografii**, **lexikografii** a **strojovom preklade**. Pri výskume sa kombinujú kvantitatívne metódy ako je **štýlometria** s kvalitatívnymi – napríklad s **diskurzívnou analýzou**.

Integrácia korpusových dát s výskumom procesov ako je sledovanie pohybu očí na obrazovke alebo prstov na klávesnici prináša ďalšie poznatky o prekladovom procese.

Prehľad o vzťahoch korpusu a translatológie podáva okrem iných v *Príručke translatológie* (*Handbook of Translation Studies*, Gambier – van Doorslaer 2010) Sara Laviosa (2010), autorka monografie o korpusovej translatológii (2002) a Silvia Bernardini s Dorothy Kenny (2020) v *Routledge encyklopédii translatológie* (*Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, Baker – Saldanha 2020). Zakladajúcu rolu vo vzťahu ku korpusovej translatológii pritom zohrala štúdia Mony Baker, v ktorej autorka akcentovala dôležitosť využívania korpusov v opise prekladu, vzdelávaní prekladateliek a pri hodnotení kvality prekladu (Baker 1993). Korpusová translatológia sa uplatňuje okrem iného v týchto oblastiach:

- Výskum **charakteristík prekladového textu** ako takého – výskum prekladateľského štýlu, popisovanie špecifík prekladového textu, výskum individuálneho štýlu a pod.
- Aplikovaný výskum sa zameriava najmä na **vzdelávanie** prekladateliek. Špecializované paralelné korpusy sa v tomto prostredí využívajú na identifikáciu prekladových noriem a terminologických ekvivalentov a bilingválne a multilingválne komparatívne korpusy pomáhajú určovať funkčné prekladové ekvivalenty. Korpusy cieľového jazyka sú užitočné pri výučbe prekladu do cudzieho jazyka – umožňujú študentstvu identifikovať prirodzené kolokácie a vhodné ekvivalenty.
- Paralelné korpusy študentských prekladov a porovnávacie korpusy autentických textov v cieľovom jazyku sa zas využívajú pri **hodnotení kvality prekladu**.

- Prehľad o využití korpusov v translatológii v slovenčine podáva Sotáková (2020). **V slovenskom kontexte** sa korpusovému výskumu venovali čiastkové, prevažne študentské výskumy zamerané na preklad **uvádzacích slovies** (Mryglotová 2016), **frazeologizmov** (Mryglotová 2018), **ustálených slovných spojení** (Jakubičková 2022), **deminutív** (Matuškovič 2017) a **vulgarizmov** (Škotková 2019, Tomková 2023). Diana Škotková (2017) zas overovala platnosť **hypotézy jedinečných prvkov**.

Vybrané koncepcie, prístupy a prípadové štúdie

Výskum typických čŕt prekladových textov

Mona Baker v článku, ktorý korpusovú translatológiu inicioval, v nadväznosti na jazykové univerzálie (pozri Greenberg 1963) navrhuje skúmať **prekladové univerzálie**, teda predpokladané vlastnosti typické pre preložené texty, ktoré nepochádzajú z jazykovej interferencie. Ako také sa skúmali **explicitácia**, **simplifikácia**, **normalizácia**, **zákon interferencie** či **hypotéza jedinečných prvkov** (unique items hypothesis) a **gravitačného ťahu** (gravitational pull hypothesis). Diskusie o predpokladanej existencii prekladových univerzálií pritom v nasledujúcich desaťročiach prebiehali na rôznych fórach. Postupne sa pod vplyvom ďalšieho výskumu do veľkej miery upustilo od predpokladania existencie univerzálií a začalo sa hovoriť o **tendenciách** (Mauranen – Kujamäki 2004) alebo **typických črtách prekladových textov** (Olohan 2004). Čiastkové komparatívne štúdie – ako napríklad

výskum Viktora Bechera (2011), ktorý je dostupný aj v slovenskom preklade (Becher 2025) – postupne ukázali, že zavádzať špeciálne prekladové atribúty textov ako je hypotéza explicitácie, nie je potrebné, lebo atribúty preložených textov je možné vysvetliť rozdielmi medzi jazykmi v oblasti syntaxe, lexiky a komunikačných noriem.

Výskum typických čŕt prekladových textov za využitia korpusu sa orientoval okrem iného na postihovanie prekladových štýlov či výskum prekladu ako príkladu špecifického bilingválneho alebo kontaktného používania jazyka.

Korpusový výskum tlmočenia

Mariachiara Russo, Claudio Bendazzoli a Bart Defrancq v editovanej knihe *Korpusový výskum tlmočenia* (*Making Way in Corpus-based Interpreting Studies*, 2018) okrem iného predstavujú a analyzujú kľúčové **tlmočnícke korpusy**, ako je EPIC (Tlmočnícky korpus Európskeho parlamentu/European Parliament Interpreting Corpus) a jeho rozšírenia. Prehľad vývinu výskumnej oblasti a náčrt budúcich smerov v úvodnej kapitole podáva Claudio Bendazzoli (2018), ktorý nadväzuje okrem iného na zakladateľskú prácu Miriam Shlesinger (1998). Bendazzoli delí tlmočnícke korpusy na 1) **manuálne, strojovo nečitateľné**, 2) **čiastočne strojovo spracovateľné** a 3) **plne strojovo spracovateľné**. Zdôrazňuje výzvy spojené s vytváraním tlmočníckych korpusov ako je prepis, anotácia a dostupnosť dát. Napriek ťažkostiam spojeným s vytváraním tohto typu korpusov sa však výskum postupne rozšíril za rámec simultánneho konferenčného tlmočenia a korpusy pokrývajú rôzne jazyky a oblasti. Využitie korpusu pri príprave tlmočníkov a v tlmočníckej praxi však autor vníma ako obmedzené, potenciál

vidí v používateľsky prístupných nástrojoch a technológiách Webu 2.0.

Orientácia výskumu po roku 2020

Najnovšie výskumy v oblasti korpusovej translatológie sa zameriavajú na **multimodálnu analýzu** ako je štúdium **posunkového jazyka** a **audiovizuálneho prekladu**. Vývoj veľkých webových korpusov prispieva k rozvoju **kontrastívnej translatológie** a **výskumu jazykových kontaktov**. Rozvoj korpusovej translatológie vedecká komunita vidí v **komplexnejšej kontextualizácii korpusových dát**, vytváraní užších väzieb medzi produktom a procesom, navrhovaní štatisticky prepracovaných štúdií a integrácii empirických a teoretických perspektív (Bernardini – Kenny 2020, 114).

Sylviane Granger – Marie-Aude Lefer: Rozširovanie oblasti korpusovej translatológie

Súčasný stav v korpusovej translatológii predstavuje editovaná kniha *Rozširovanie oblasti korpusovej translatológie* (*Extending the Scope of Corpus-Based Translation Studies*, 2022a), ktorú zostavili Sylviane Granger a Marie-Aude Lefer. V úvodnej kapitole (Granger – Lefer 2022b) editorky identifikujú tri hlavné typy výskumu: 1) **metodologicko-teoretický**, 2) **empirický** a 3) **aplikovaný**. Empirický výskum sa zameriava na lingvistické javy a prekladové fenomény ako je explicitiácia a normalizácia. Metodologicko-teoretický výskum sa venuje novým metódam, teóriám a nástrojom a aplikovaný výskum sa sústreďuje na využívanie korpusov vo

vzdelávaní prekladateľov a tlmočníčok. Druhá časť knihy sa zameriava na najnovšie metodologické a teoretické prístupy v subdisciplíne. Haidee Kotze (2022) napríklad predstavuje **koncept prekladu ako obmedzenej komunikácie** (constrained communication), pričom zdôrazňuje princípy, koncepty a metódy spojené s týmto prístupom. Tretia časť knihy obsahuje empirické výskumy, ktoré analyzujú **konštrukcie s predložkou „of“** či porovnávajú normalizáciu a **prenikanie východiskového jazyka do prekladov** začiatočníčok a profesionálok. Posledná časť knihy sa sústreďuje na aplikáciu korpusov vo **výučbe** prekladateliek a skúma vplyv používania korpusov na kvalitu študentských prekladov či použitie komparatívnych korpusov pri preklade a posteditovaní.

Literatúra

Aranea. 2025. Dostupné na: http://aranea.juls.savba.sk/ [cit. 2. 1. 2025]

Baker, Mona. 1993. Corpus Linguistics and Translation Studies: Implications and Applications. *Text and Technology: In Honor of John Sinclair* 7, 1: 233 – 250.

Becher, Viktor. 2011. When and Why Do Translators Add Connectives? A Corpus-Based Study. *Target* 23, 1: 26 – 47. DOI: https://doi.org/10.1075/target.23.1.02bec..

Becher, Viktor. 2025. Kedy a prečo prekladatelia a prekladateľky dopĺňajú konektory? Korpusový výskum. Preklad Markéta Matisková – Katarína Spišáková – Veronika Vargová – Ivana Hostová. *Target Online*. Dostupné na: https://benjamins.com/online/target/articles/target.23.1.02bec.sk [cit. 10. 1. 2025].

Bendazzoli, Claudio. 2018. Corpus-based Interpreting Studies: Past, Present and Future Developments of a (Wired) Cottage Industry. In *Making Way in Corpus-based Interpreting Studies*, eds. Mariachiara Russo – Bart Defrancq – Claudio Bendazzoli, 1 – 19. Singapore: Springer. Dostupné na: https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-10-6199-8 [cit. 1. 12. 2024].

Bernardini, Silvia – Kenny, Dorothy. 2020. Corpora. In *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 3. vydanie, eds. Mona Baker – Gabriela Saldanha, 110 – 115. Londýn a New York: Routledge.

Gambier, Yves – Luc van Doorslaer. 2010. *Handbook of Translation Studies*. Amsterdam: John Benjamins.

Granger, Sylviane – Marie-Aude Lefer, eds. 2022a. *Extending the Scope of Corpus-Based Translation Studies.* Londýn: Bloomsbury.

Granger, Sylviane – Lefer, Marie-Aude. 2020b. Corpus-based translation and interpreting studies: A forward-looking review. In *Extending the Scope of Corpus-Based Translation Studies.*, eds. Sylviane Granger – Marie-Aude Lefer, 1 – 38. Londýn: Bloomsbury.

Greenberg, Joseph H., ed. 1963. *Universals of Language*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.

Jakubičková, Barbara. 2022. Preklad voľných a ustálených slovných spojení. *Nová filologická revue* 14, 1: 41 – 57.

Kotze, Haidee. 2022. Translation as constrained communication Principles, concepts and methods. In *Corpus-based Translation and Interpreting Studies: From Description to Application*, eds. Sylviane Granger – Marie-Aude Lefer, 67 – 97. Berlín: Springer.

Laviosa, Sara. 2002. *Corpus-based Translation Studies: Theory, Findings, Applications.* Amsterdam – New York: Rodopi.

Laviosa, Sara. 2010. Corpora. In *Handbook of Translation Studies*, eds. Yves Gambier – Luc van Doorslaer, 80 – 86. Amsterdam: John Benjamins.

Matuškovič, Tomáš. 2017. K možnostiam využitia národných korpusov v translatológii umeleckého textu. Bakalárska diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=4A2276349E30FD2CAA624F1768B6 [cit. 11. 12. 2024].

Mauranen, Anna – Pekka Kujamäki, eds. 2004. *Translation Universals: Do They Exist?* Amsterdam: John Benjamins.

Mryglotová, Natália. 2016. Využitie paralelných korpusov v translatológii. Slovenské preklady uvádzacích slovies v prózach anglicky píšucich autorov a autoriek. Bakalárska diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=CAF43C23BCEFEBA4BCCF19BCB6F5 [cit. 8. 10. 2024].

Mryglotová, Natália. 2018. *Teoretické a praktické aspekty korpusovej translatológie*. Magisterská diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=ECDBE5517CC8B19C5096AC93C33D [cit. 8. 10. 2024].

Olohan, Maeve. 2004. *Introducing Corpora in Translation Studies*. Londýn a New York: Routledge.

Russo, Mariachiara – Bart Defrancq – Claudio Bendazzoli, eds. 2018. *Making Way in Corpus-based Interpreting Studies*. Singapore: Springer.

Dostupné na: https://link.springer.com/book/10.1007/978-981-10-6199-8 [cit. 1. 12. 2024].

Shlesinger, Miriam. 1998. Corpus-Based Interpreting Studies as an Offshoot of Corpus-Based Translation Studies. *Meta* 43, 4: 486 – 493.

Slovenský národný korpus. 2025. Dostupné na: https://korpus.sk/ [cit. 2. 1. 2025].

Sotáková, Jana. 2020. *Význam korpusov v translatológii*. Bakalárska diplomová práca. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, Katedra translatológie. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=B5E6096D0905A43EE90B1F19D4C8 [cit. 8. 10. 2024].

Škotková, Diana. 2017. *Prekladateľský štýl a prekladateľské univerzálie a zákony. Náčrty teoretických prístupov*. Bakalárska diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=877A1C170D2F97A1DB38A22BFB25 [cit. 8. 10. 2024].

Škotková, Diana. 2019. *Emotionally Negatively Marked Lexemes in Slovak Translations of Anglophone Literature: A Corpus-Based Research*. Magisterská diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=84DA70B0936AC250199614D20994 [cit. 8. 10. 2024].

Tomková, Viktória. 2023. *Vulgarizmy pri preklade filmových titulkov z angličtiny do slovenčiny a češtiny*. Magisterská diplomová práca. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. Dostupné na: https://opac.crzp.sk/?fn=detailBiblioForm&sid=30EAE6FD1E2AFEEA15CFA51C8F40 [cit. 8. 10. 2024].

Vybrané translatologické osobnosti spomínané v učebnici

Brian James Baer sa špecializuje na výskum prekladu z ruštiny a problematiku sexuality a rodovej identity v preklade. Významne prispel k etablovaniu queer prístupov v translatologickom výskume.
Mona Baker je zakladajúcou osobnosťou korpusovej translatológie a venuje sa vzťahu medzi prekladom a mocou v globálnom kontexte. Zdôrazňuje etické otázky v prekladateľskej praxi.
Susan Bassnett je komparatistka a jedna zo zakladateľských osobností modernej translatológie. Jej monografia *Translation Studies*, ktorá prvýkrát vychádza v roku 1980, je jedným z prvých systematizačných diel translatológie.
Olga Castro je odborníčka na preklad a rodové štúdiá a vo svojom výskume sa venuje najmä otázkam reprezentácie žien v diskurze a profesii a feministickým aspektom prekladu.
Michael Cronin vo svojich translatologických prácach nadväzuje na kritickú teóriu a konceptualizuje preklad v kontexte aktuálnych fenoménov ako je globalizácia, nové technológie, identita či ekológia.
Luc van Doorslaer sa okrem iného venuje výskumu prekladu v médiách a diskurzívnym prístupom v translatológii. Vo svojom výskume spája translatológiu s mediálnymi a komunikačnými štúdiami, pričom zdôrazňuje ideologické aspekty prekladu.
Edwin Gentzler sa venuje výskumu prekladu z postkoloniálneho hľadiska, jeho uvažovanie akcentuje dynamickú povahu prekladu a siaha za hranice disciplíny.

Keith Harvey skúmal preklad a reprezentáciu queer identít v literatúre. Do translatológie vniesol nové pohľady na sexualitu, normy a sociálne identity.
Kobus Marais spája preklad s (bio)semiotikou a rozvojovými štúdiami. Venuje sa tiež výskumu prekladu v kontexte posthumanizmu.
Anthony Pym sa vo svojom výskume venuje mnohým oblastiam translatológie, ktoré významne rozvinul a ovplyvnil – lokalizácii, etike či dejinám teoretických prístupov k uvažovaniu o preklade.
Douglas Robinson interdisciplinárne prepája preklad s filozofiou, semiotikou, medicínou, transrodovými štúdiami či ekológiou.
Gayatri Chakravorty Spivak je kľúčovou osobnosťou v kontexte postkoloniálnych štúdií. V preklade zdôrazňuje politiku hlasu a zviditeľňovanie subalterných skupín.
Maria Tymoczko sa vo výskume špecializuje na preklad literatúr malých národov a postkoloniálny preklad. Presadzuje pluralistické a kontextuálne chápanie prekladu.
Lawrence Venuti kritizuje inštrumentálne prístupy v translatológii, neviditeľnosť prekladateľov, obhajuje scudzovacie tendencie v preklade a inšpiruje sa psychoanalýzou. V jeho výskume sú kľúčové otázky ideológie, manipulácie a etiky prekladu.
Luise von Flotow je odborníčka na feministický preklad a preklad v politických kontextoch. Venuje sa tiež prekladu autobiografií a memoárov s dôrazom na otázky rodovej identity.

Poznámky

[ii] Súčasná historiografia translatológie aj pod vplyvom dekonštrukcie a postkoloniálnej teórie ustupuje od lineárneho vnímania vývinu myslenia o preklade a prikláňa sa k „polycentrickej alebo rizomatickej historiografii“ (Baer 2020, 223). Tu však v záujme lepšej orientácie študentky pracujeme s tradičným situovaním začiatkov translatológie do obdobia 70. a 80. rokov. Súčasné pohľady na dejiny odboru podáva napríklad *Routledge príručka dejín translatológie* (*The Routledge Handbook of the History of Translation Studies* (Lange – Monticelli – Rundle 2024).
[ii] Bližšie o konferencii pozri Preklad, tlmočenie… (2025).
[iii] Ku kritickému posthumanizmu v českom jazykovom kontexte pozri Pokorný (2024).
[iv] „Hustý“ preklad je spravidla bohato anotovaný a opatrený početnými komentármi a poznámkami (Appiah 1993, 817).
[v] Porovnaj s Popovičovým medzipriestorovým faktorom v preklade a pojmami naturalizácia, exotizácia a kreolizácia (Popovič 1983).
[vi] Odkazom na manipulácie v preklade prepájajú autori postkoloniálne štúdiá s manipulačnou školou prekladu asociovanou primárne s prácou Andrého Lefevera (1992)
[vii] Súborný katalóg knižníc neeviduje slovenský preklad, no v češtine román vyšiel až v troch verziách – v roku 1929 je v knihe *Fanny Hill. Memoáry nevěstky* uvedený ako prekladateľ K. J. Obrátil, v roku 1991 prekladateľ Zdeněk Abé mení podnázov na *Memoáry kurtizány* a v roku 1999 vychádza *Fanny Hill. Paměti rozkošnice* v preklade Karla Holmana (Cleland 1929, 1991, 1999).
[viii] V slovenskom kontexte k Baerovej monografii pozri Hostová (2022).
[ix] Koncept autoteórie označuje hybridnú prax, v ktorej sa prepája osobné s verejným a s teóriou a ktorá je známa okrem iného z feminizmov, súčasného výtvarného umenia a filozofie a v ostatných rokoch preniká aj do translatológie (Grass 2023).
[x] Terminologicky otáznym sa javí aj používanie samotného označenia zdravotné postihnutie, ktoré je miestami nahradzované výrazom zdravotné znevýhodnenie. Túto formu odporúča najnovšia publikácia občianskeho združenia Saplinq (2025), kde je vnímané ako inkluzívnejšie, a taktiež ho používa napr. Platforma rodín detí so zdravotným znevýhodnením (2025). Na druhej strane Slovenské fórum osôb so zdravotným postihnutím (2023) ostáva pri termíne zdravotné postihnutie, a na svojich stránkach

sprístupňuje aj *Výberový slovník vhodných a nevhodných pojmov pre označovanie zdravotného postihnutia* (Šmehilová 2024), ktorý označuje výraz zdravotné znevýhodnenie len ako podmnožinu širšieho termínu zdravotné postihnutie. V tejto publikácii sa prikláňame k zaužívanejšiemu termínu zdravotné postihnutie, ktoré nateraz odráža aj slovenská a európska legislatíva, je však možné, že v budúcnosti dôjde k zmenám v jeho spoločenskom vnímaní.

[xi] Anglická definícia sociálneho modelu rozlišuje medzi pojmami *impairment* (v slovenčine prekladané rôzne ako prekážka, bariéra, porucha či postihnutie), ktoré označuje fyzické, mentálne alebo senzorické obmedzenie ľudského tela či mysle, a pojmom *disability* (postihnutie), ktoré je vnímané ako spoločenský konštrukt, ktorý vzniká pri interakcii *impairment* s prostredím, ktoré preň nie je uspôsobené (čiže napr. pre človeka s paralyzovanými dolnými končatinami (*impairment*) tvorí absencia výťahu vo výškovej budove *disability*). Absencia rozdielu medzi týmito pojmami, a to vrátane oficiálnych dokumentov ako je vyššie citovaný Dohovor o právach osôb so zdravotným postihnutím, kde sú obe zhodne preložené ako *postihnutie*, podčiarkuje dôležitosť translatologického výskumu v tejto oblasti (pozri Spišiaková 2021).

[xii] V čase písania tejto publikácie pracuje Someshwar Sati spolu s kolegami Shilpou Das a Banibratom Mahantom na ďalšej editovanej knihe s názvom *Naratívne vesmíry postihnutia: globálne perspektívy* (*Narrative Universes of Disability: Global Perspectives*), predpokladané vydanie v máji 2025 vo vydavateľstve Springer).

[xiii] K termínu metatextu ako druhotného, odvodeného, odkazujúceho textu, ktorý „vzniká na základe už existujúceho textu na princípe znakovej modelujúcej činnosti" pozri Popovič (1975, 279) a Živčák (2022, 43 – 46).

[xiv] K pseudoprekladom ako textom, ktoré predstierajú, že sú prekladmi, pozri Toury (1995, 40).

[xv] Tento popis Bernsteinových a Atkinsových katalógov uvádza aj monografia *Chvála odchýlok* (Hostová 2025), ktorá približuje aj ďalšie aspekty praxe na pomedzí prekladu, teórie, písania a života.

[xvi] Systémy svetových literatúr v tomto kontexte nadväzujú na polysystémovú teóriu Itamara Evena-Zohara (1979), podľa ktorej literatúra ani jazyky a kultúry neexistujú v hierarchickom systéme dominantných a periférnych prvkov. Preklad výrazne formuje vzájomné vzťahy medzi týmito prvkami.

[xvii] Symbolická moc spočíva vo využití nástrojov ako je kultúra, jazyk či vzdelanie na utvorenie vnímania skutočnosti, ktoré je v určitom bode spoločensky vnímané ako nespochybniteľné, ale ktoré sa nezakladá na

fyzickej realite – napríklad hárok papiera naberá symbolickou mocou status potvrdenia o uzavretí manželstva.

[xviii] K termínu metatext pozri poznámku č. xiii.

Tracing Contemporary Translation Studies (Summary)

The past decades have been a period of intense and dynamic development for translation studies (TS) and have led to the creation of its numerous subfields. As an inherently interdisciplinary field, TS intersects with various disciplines, theories, and critical perspectives. The textbook *Tracing Contemporary Translation Studies* aims to investigate some of these trends and offer its readers insight into the diversity of the discipline in the third decade of the 21st century.

The book consists of ten concise, well-structured chapters designed to provide a quick orientation on key issues and serve as a landmark for further research. Utilizing key studies, anthologies, and monographs as points of reference, it charts new subfields and trends in translation studies. The studies presented in each chapter have been carefully selected to highlight interconnections and correspondences between themes, emphasizing the interdisciplinary nature of emerging trends in the field and their relevance within a postcolonial framework, as well as their appeal to broader scholarship. In addition, the book deliberately positions its subjects for Slovak readers by referencing Slovak sources, examples, and case studies, and by using Slovak translations of the works referred to.

The textbook is intended for students of translation studies, as well as those in related disciplines, serving as both

a reference on contemporary theories and a resource for writing essays and theses. The lack of comparable resources in Slovak renders the book a welcome contribution to academic scholarship. The book seeks both to document the broad scope of translation studies and to identify gaps in current knowledge that present opportunities for further research.

Since the exponential growth of research in the field of TS has led to increasing specialization and has made it more challenging to keep track of broader developments within the discipline, the book is also intended for scholars and translators. *Tracing Contemporary Translation Studies* aims to serve as an inspiring guide to interdisciplinary connections and a catalyst for further exploration into previously uncharted areas of translation studies.

Názov	**Trasovanie súčasnej translatológie** **Vybrané teórie a koncepty z myslenia o preklade v 21. storočí** *Vysokoškolská učebnica*
Autorky	Ivana Hostová Eva Spišiaková
Rozsah	118 strán; 4,72 AH
Grafické spracovanie	Ivana Hostová
Obálka s využitím nástrojov platformy Canva	Ivana Hostová
Vydavateľ	Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Filozofická fakulta, 2025

ISBN 978-80-558-2267-9